

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIA TEADUSKOND
AJALOO JA ARHEOLOOGIA INSTITUUT
ÜLDAJALOO ÕPPETOOL

Stina Tint

**SPARTA SISE- JA VÄLISPOLIITIKA KREEKA-PÄRSIA SÕDADE EEL JA
AJAL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: dotsent Mait Kõiv, Ph. D.

TARTU 2014

Sisukord

SISSEJUHATUS	3
1. SPARTA PÄRSIA SÕDADE KÜNNISEL.....	6
1.1 Riigikord ja selle mõju Sparta poliitikale	6
1.2. Kleomenes ja tema valitsusaeg	9
1.3. Demaratos	12
1.4. Peloponnesose liit	15
2. SPARTA VÄLISPOLIITIKA 6. SAJANDI LÕPUS JA 5.SAJANDI ALGUSES	16
2. 1. Sparta sekkumine Ateena siseasjadesse.....	17
2.2. Sparta ja Argose konflikt	20
2.3. Sparta ja Aigina.....	21
2.4. Pärsia esimene sissetung	23
3. PÄRSIA TEINE SISSETUNG KREEKASSE	25
3.1. Sparta valitsejad Pärsia teise rünnaku ajal	27
3.2. Hellenite liit	29
3.3. Termopüülide lahing	30
3.4. Isthmose müür.....	32
3.5. Plataia lahing.....	34
3.6. Mykale lahing	36
3.7. Byzantium ja Sparta lahkumine Pärsiavastasest võitlusest.....	37
3.8. Sõja tulemus.....	39
KOKKUVÕTE	41
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS.....	43
Kasutatud allikad	43
Kasutatud kirjandus	43
SUMMARY	45
LISA 1.....	49
LISA 2.....	50

SISSEJUHATUS

Kuuenda sajandi alguses ei olnud Sparta Peloponnesose poolsaarel juhtriik. Ometi õnnestus tal Kreeka-Pärsia sõdade ajaks saavutada domineeriv positsioon esmalt Peloponnesosel ning hiljem kõikide Kreeka linnriikide seas. Kuid olukord hakkas muutuma juba Pärsia rünnaku ajal Kreeka vastu ja Kreeka-Pärsia sõdade lõpuks oli Sparta kaotanud oma varasema vaidlustamatu juhtrolli ning esile oli kerkinud paljude linnriikide juhina uus polis – Ateena. Sellele vaatamata oli Sparta Kreeka-Pärsia sõdades üks olulisemaid jõude ning määras paljuski sõdade tulemuse.

Töös võtan vaatluse alla eelkõige perioodi Sparta kuninga Kleomenese võimuletulekust umbes 520. aastal enne Kristust kuni Sparta väljaastumiseni Pärsia-vastasest võitlusest umbes 477. aastal enne Kristust. Töö peamiseks eesmärgiks on välja selgitada ja analüüsida Sparta välispoliitilisi sihte. Osutades antiikautorite teostes, peamiselt Herodotose jutustuses, esinevatele vastuoludele, üritan põhjendada Sparta välispoliitilisi valikuid.

Peamiseks töös kasutatavaks allikaks on Herodotose „Historia”, mis on vaieldamatult tähtsaim Kreeka-Pärsia sõdu käsitlev allikas. Arvestades, et Herodotos on tugevalt Ateena mõjutustega, esineb seal mitmeid küsimusi tekitavaid aspekte. Teos on jaotatud üheksaks raamatuks, kusjuures sõdade perioodi käsitletakse eelkõige viiendast kuni üheksanda osani. Samas tuleb tunnistada, et tema jutustuses esineb mitmeid kronoloogilisi kõikumisi ning vastuolusid. Herodotos lõpetab oma teose pärslaste lahkumisega Kreekast.

Kronoloogiliselt võtab Herodotose jutustuse üle Thukydides oma teoses „Peloponnesose sõja ajalugu”. Tema töö koosneb kaheksast raamatust ning valdavalt esimeses osas kujutatakse sõdade ühe otsustava, Plataia lahingu järgset perioodi, mil Spartagi Pärsia jätkuvast ründamisest osa võttis. Thukydidese esimene raamat lõpeb Ateena ja Sparta juhtivate riigimeeste, Themistoklese ning Pausaniase, poliitilise allakäiguga ning mõlema surmaga. Ülejäänud osades räägib ta juba hilisematest linnriikidevahelistest vastuoludest ning teose põhiteemana Peloponnesose sõdadest. Lisaks Herodotosele ja Thukydidesele on teatud sündmused kajastamist leidnud ka Diodoruse Sitsiiliast, Plato ning Strabo teostes, mis võivad anda mõningate sündmuste käsitlemisel teistsuguse lähenemisenurga, mistõttu olen ka neile viidanud.

Tänapäevaseid käsitlusi on sellel teemal võrdlemisi palju, kuid allikate vähesuse ja neis esinevate vastuolude tõttu on mitmeid sündmusi või valikuid võimalik tõlgendada erinevalt. Sellest tulenevalt on mitmeid küsimusi, mille vastus põhineb paljuski spekulatsioonil. Kaasaegsest kirjandusest toetun eelkõige Paul Cartledge'i teosele "Sparta and Lakonia: A Regional History 1300-362 BC", kus autor on üksikasjalikult analüüsinud Sparta kultuuris, valitsuses ning poliitikas esinevaid erinevaid aspekte. Samuti annab ta ülevaate Spartas toimunud ning tema ajalugu ja arengut mõjutanud faktoritest. Teine oluline töös kasutatav teos on J.D. Hookeri "The Ancient Spartans", kus vaatluse alla on võetud Sparta ajalugu ning kus autor annab mitmetele Sparta välispoliitikat muutnud teguritele huvitava endapoolse lähenemisnurga. J.B. Bury "A History of Greece to the death of Alexander the Great" on hea ülevaatlik teos vaadeldavast perioodist, kuid selle juures võib tunda kerget Ateenat toetust ning kriitikat Sparta tegevuse juures. Ülevaatlik teos on veel "Cambridge Ancient History Volume IV Persia, Greece and Western Mediterranean c.525-479", kust ma kasutan eelkõige N.G.L Hammondi, J.P. Barroni ja L.H. Jeffrey alapeatükke.

Esimeses peatükis annan lühiülevaate ja analüüsin Sparta riigikorraldust ning sellega seotud vastuolusid, mis on riigi sise- ja välispoliitikat mõjutavateks faktoriteks. Seejärel võtan vaatluse alla Sparta kuningad, Kleomenese ning Demaratos. Kleomenes oli oluline Sparta poliitika kujundaja ning ühtlasi oli tegu Sparta Agise kuningasoost valitsejaga. Herodotose võrdlemisi negatiivne hinnang on ilmselt mõjutatud tema allikaist, mistõttu Herodotose poolt loodud kujutuspilt ei lähe kokku tema kirjeldustega kuninga tegudest. Arvestades, et tegemist oli ühe märkimisväärseima kuningaga vaadeldaval perioodil, pean oluliseks temal pikemalt peatuda. Demaratos oli esmalt Euryponitiitide dünastia valitseja, kuid peale troonilt kukutamist esindas ta Herodotosel eelkõige Xerxese nõuandija rolli, seejuures paljuski illustreerides ning ülistades spartalaste eripärasid ja mõttemaailma. Demaratos oli esmalt konflikti ajal Ateenaga ning hiljem Aiginaga Sparta poliitikat oluliselt mõjutanud ning üldiselt võib öelda, et ta oli pärsiaaegne. Ometi on Herodotosel teda võrdlemisi sümpaatselt kujutatud, mistõttu tekib küsimus kui tõsiselt saab tema tegelaskuju võtta. Lisaks võtan vaatluse alla Peloponnesose liidu ning selle toimimise. Esitan küsimuse, milline oli Sparta roll liidus ning kuidas ta mõjutas sellega liikmesriikide sisepoliitikat.

Teises peatükis analüüsin Sparta välispoliitilisi suundmusi ning eesmärke Kleomenese valitsusajal. Lisaks kirjeldan sel perioodil esinenud konflikte ning üritan leida vastust küsimusele, miks Sparta neisse sekkus ning millise olid nende tagajärjed Sparta jaoks. Viimane alapeatükk

käsitleb Pärsia esimest sissetungi Kreekasse ning Sparta reageeringut. Lisaks analüüsin, mis võisid olla põhjused, miks spartalased ei osalenud Maratoni lahingus.

Viimane peatükk on keskendunud Spartale Pärsia invasiooni teisel etapil ning analüüsib, millised olid Sparta välispoliitilised suundumused, eesmärgid ja osalus Pärsia-vastases võitluses. Lisaks kirjutan lühidalt vaadeldaval perioodil võimul olnud kuningatest ning nende valitsusaegadest, et anda parem ülevaade tihedalt vahetuvatest Sparta valitsejatest. Viimaseks alapeatükk võtab lühidalt kokku sõdade tulemused ning Sparta muutunud positsiooni peale sõdu.

1. SPARTA PÄRSIA SÕDADE KÜNNISEL

1.1 Riigikord ja selle mõju Sparta poliitikale

Kreeka linnriikide kohta säilinud andmete põhjal võib järeldada, et Kreeka polised olid üksteisest võrdlemisi erinevad. Vaadeldes erinevaid valdkondi nii orjanduse, religiooni kui ka poliitika küsimustes, on linnriigiti märgata mitmeid iseärasusi. Kui religioonis esines tihti jumalate kohandumist ning mõnikord ka nii-öelda üksteisega sulandumist, siis poliitilises pildis võisid linnriigid üksteisest kardinaalselt erineda. Vaadeldava perioodi alguses valitses Ateenat türann ning hiljem on see linnriik kuulsaks saanud “demokraatia hällina”. Paljudest teistest linnriikides oli samuti võimule pääsenud despootlik riigivõim. Sparta riigikord oli teistest selgelt eristatav – Sparta oli linnriik, milles olid ühendatud mitmete riigivormide tunnusjooned. Monarhistlikud elemendid esinesid kahe kuninga näol, oligarhiat esindas geruusia institutsioon ning järelvalveorganisatsiooni funktsioone täitsid viis efoori. Demokraatia ilminguid esindas Spartas rahvakoosolek, kuhu kuulusid teatava vanuse ja kvalifikatsiooniga spartiaadid.¹ Mainimata ei saa ka jätta Sparta militaristlikku korraldust, mis oli nende kultuuri ning poliitiliste vaadete oluline mõjutaja.

Kuuendaks sajandiks oli Sparta riigivõim välja arenenud kujul, nagu see toimis vaadeldaval perioodil. Aristoteles kujutas Sparta kuningaid eelkõige väejuhtidena, kellel ei olnud Sparta siseasjadesse sekkumiseks erilist võimu. Aristoteles andis mõista, et efoorid, kellest tuleb täpsemalt hiljem juttu, olid Sparta tegelikud valitsejad ning kuningad sõltusid oma poliitika läbiviimisel paljuski just neist.² Herodotose põhjal on võimalik järeldada, et Kreeka-Pärsia sõdade ajal ning vahetult enne neid olid kuningad poliitilises elus vägagi olulisel kohal. Seda illustreerib asjaolu, et Sparta poliitikast ning sündmustest rääkides käsitleb Herodotos eelkõige Kleomenese või mõne teise kuninga tegevust. Kleomenest võib lugeda Sparta poliitika määrajaks ning läbiviijaks ning väiksem tähtsus oli eelkõige tema valitsusajal ilmselt efooride tegevusel.³

Spartat valitsevad kuningad pärinesid kahest dünastiast: Agidiide ning Eurypontiidide omast ning riigivalitsemisel tehti olulist vahet kuningate päritolul. Kuningate kohustused olid seotud

¹ Morris, I. – Powell, B.B. The Greek History, Culture and Society. Pearson Education Inc. New Jersey. 2010. Lk 208

² Aristot. Pol. 2.1270b.

³ Walker, E.M. Cleomenes and Athens. Cambridge Ancient History IV The Persian Empire and the West. Cambridge at the University press. London. 1926. Lk 138

peamiselt sõjaväe juhtimise ning usuliste toimingutega.⁴ Kuningatel oli õigus sõja ajal astuda sõtta teiste riikide vastu ning ühelgi spartiaadil ei olnud õigust neid takistada – vastasel juhul pandi talle Herodotose andmetel needus peale.⁵ Ilmselt ei saa seda väga tõsiselt võtta, sest muidu poleks Demaratos Kleomenest Ateenasse sõjakäigul, millest tuleb peagi pikemalt juttu, takistanud. Teine võimalus oleks, et kuna mõlemal kuningal oli Sparta Zeusi ja taevaliku Zeusi preestriseisus,⁶ siis kuningad ei saanud üksteist ära needa. Alati jäi ka võimalus, et potentsiaalne needmine oli vaid vahend spartalaste kontrollimiseks ja kuningad ise seda tõsiselt ei võtnud. Kuid arvestades religiooni olulisust Sparta ühiskonnas kõlab viimane teooria ebatõenäolisemalt.

Efoorid olid suuresti järelevalveorgan ning neid oli korraga võimul viis. Märkimsiväärne oli asjaolu, et efooriks võis saada vaid korra elus. Efooride ülesandeks oli kontrollida rahvakoosolekuid ning tagada, et kuningad ning geruusia oma võimu ei kuritarvitaks. Juhul kui kuningas seda tegi või ei suutnud ta oma sõjaväelisi kohustusi täita, oli efooridel õigus sanktsioneerida karistusi.⁷ Samas ei olnud efooride võim piiratud vaid valitsejate kontrollimisega. Sellele annab kinnitust eksiili saadetud Samose türanni, Maiandriose situatsioon, kui ta üritas Kleomenest ära osta. Kleomenes mõistes, et viimase pakutud kullast ning hõbedast karikate vastuvõtmine oleks ebaetiline ning, olles samal ajal teadlik nende ahvatlevast mõjust teistele spartalastele, pöördus efooride poole, et viimased Maendriose riigist välja saadaksid.⁸ Kleomenes oli sel hetkel juba Sparta kuningas, kuid oma ettepanekuga pöördus ta efooride poole. Sellest võib järeldada, et efooride kompetentsi kuulus ka spartalaste ausust ohustavate isikute riigist välja saatmine. Efoorid mängisid olulist rolli ka enne Plataia lahingut, sest just nemad rakendasid taktikat, millega spartalastele aega juurde hangiti.⁹

Geruusia ehk vanemate nõukogu oli insitutsioon, mille ülesandeks oli lahendada olulisemaid poliitilisi küsimusi, mõista kohut kriminaalasjus ning arutada läbi rahvakoosolekule esitatavad ettepanekud. Nõukokku kuulus kolmkümmend liiget, kusjuures kaks neist olid valitsevad kuningad. Liikmeks said kandideerida ainult üle kuuekümnepäevased spartiaadid, erandiks olid vaid kuningad, kes võisid nooremad olla. Kuningate kuulumine geruusiasse tugevdas nende võimu veelgi, kuid kuningate omavahelised konfliktid jõudsid Demaratosese ning Kleomenese ajal ka

⁴ Morris; Powell (2010): lk 208

⁵ Hdt 6.56

⁶ Hdt 6.56

⁷ Morris; Powell (2010): lk 208

⁸ Hdt 3.148

⁹ Hdt. 9.8

geruusia tööd segada. Rahvakoosolekutel otsustati milliseid seadusi vastu võetakse ning samuti oli nende ülesandeks valida efoorid.¹⁰

Kas Sparta süsteem mõjus nende riigile pärssivalt või oli see Sparta edu ja dominantsuse põhjus, on siiski vaieldav. Ühelt poolt oli Sparta viiendaks sajandiks enne Kristust kahtlemata üks Kreeka juhtivaid linnriike ning seda eriti peale Argose sõjaväe hävitamist¹¹ enne Pärsia esimest sissetungi Kreekasse. Argose purustamisega oli Sparta saavutanud võidu oma pikaajalise rivaali üle Peloponnesoses ning Sparta oli kinnitanud sellega oma poolsaare tugevaima riigi positsiooni. Teisalt esines Sparta korralduses mitmeid puudujääke, mis ilmnisid eelkõige sõja ajal. Thukydides oli seevastu veendunud, et just Sparta riigikord oli põhjuseks, miks Sparta riik sedavõrd tugev oli. Põhjenduseks tõi ta asjaolu, et see oli püsinud muutumatuna juba rohkem kui nelisada aastat ning see võimaldas spartalastel teiste linnriikide siseasjadesse sekkuda ja sealseid türanniaid kukutada.¹² Seejuures käsitles ta türanniat eelkõige kui negatiivset valitsusvormi. Siiski tuleb tõdeda, et Sparta poliitiline suletus ning muutumatus oli pikas perspektiivis pigem kahjulik kui kasulik ja seda eriti Kreeka-Pärsia sõdade perioodil ning nende järel.

Sparta võimude tasakaal tagas, et ühegi institutsiooni kätte ei kogunenud liiga suurt võimu ning välistas türannia tekkimise võimalikkuse Spartas. Ateena türanni Hippiaase näitel, keda spartalased võimule tahtsid aidata tundub, et spartalastel ei olnud üldiselt midagi selle vastu, kui teistes linnriikides türannia valitses. Sparta jaoks oli eelkõige oluline linnriigi riigikorralduse spartameelsus. Spartas endas nad sellist korraldust ei lubanud.¹³ Oluline on veel märkida, et Sparta tugevus sõltus kuningate tugevusest. Kui valitsejad olid nõrgad, kajastus see kohe nii riigi sisepoliitikas kui ka välispoliitikas.¹⁴ Siiski ei tasu seda siinkohal üle tähtsustada, sest on üldlevinud tõde, et valitseja tugevusest sõltub riigi heaolu.

Sparta riigikorraldusega oli kaudselt seotud ka helootide süsteem ja perioikide süsteem, millele Sparta riik oli üles ehitatud. Perioigid maksid spartalastele andamit ning osalesid Sparta armees.¹⁵ Helootide töö tagas spartiaatidele aja ja võimalused nende sõjaliseks ettevalmistuseks ning Sparta tugev sõjavägi kindlustaski neile võimu Peloponnesosel. Kuid heloodid ei olnud arusaadavatel

¹⁰ Morris; Powell (2010): Lk 208

¹¹ Bury, J.B. A History of Greece to the death of Alexander Great. Macmillan and Co. Limited. London, New York. 1900. Lk 246

¹² Thuc. 1.18

¹³ Hooker, J.T. The Ancient Spartans. J M Dent & Sons Ltd. London, Toronto, Melbourne. 1980. Lk 146

¹⁴ Morris; Powell (2010): lk 209

¹⁵ Morris; Powell (2010): lk 200

põhjustel huvitatud spartiaatide ülalpidamisest, mistõttu pidid spartalased olema valmis helootide pidevateks ülestõusudeks kuni piirini, mil see takistas isegi normaalset sõjategevust ning arengut. Seda illustreerib ka Peloponnesose liidu liikmetele määratud klausel, mille kohaselt olid liikmesriigid kohustatud ülestõusu korral Spartale abiväge saatma.¹⁶

Sparta eripära seisnes siiski nende riiki valitsevates kahest erinevast dünastiast pärinevas kuningas ja helootide süsteemis. Sparta peamine tugevus oli nende militaarne korraldus ning ettevalmistus, mis tagas neile sõjaväe, millega nad suutsid enda poliitikat ellu viia. Olulisel kohal oli ka Sparta konservatiivsus ning isolatsioon, mis mõjus talle Kreeka-Pärsia sõdade perioodil linnriikidevaheliste suhete seisukohalt halvasti.

1.2. Kleomenes ja tema valitsusaeg

Nagu öeldud, oli kuningate osatähtsus riigi valitsemisel väga suur ja kuningate omavahelised konfliktid mõjutasid oluliselt riigi välispoliitikat. Üks märkimisväärsemaid kuningaid vaadeldaval perioodil oli kahtlemata Kleomenes. Kleomenese valitsusajal esines intriige, mis mõjutasid paljuski riigi poliitikat, kuid samal ajal õnnestus just tema initsiatiivil kindlustada Sparta positsiooni Peloponnesosel ning Kreekas läbi Peloponnesose liidu ja Argose neutraliseerimise. Mainimata ei saa ka jätta, et Kleomenesel oli oluline roll Ateenas demokraatia saavutamisel.¹⁷

Herodotos ei ole Kleomenesest rääkides tihti temasse hästi suhtunud ning mõningad tema väited on võrdlemisi vastuolulised. Herodotos kirjutab, et Kleomenese valitsusaeg oli lühike,¹⁸ kuid seda on dateeritud umbes 520- 490 enne Kristust.¹⁹ Herodotose väitel oli Kleomenes vaimselt ebastabiilne,²⁰ kuid tema käitumisest ning tegevusest on seda keeruline mõista, pigem vastupidi. Kleomene valitses võrdlemisi pikka aega ja oli enda poliitikas küllaltki edukas. Herodotose tõlgendamisel tuleks arvestada, et tema informatsioon ning seisukohad pärinesid suures osas Kleomenesele vaenulikest allikatest ehk tema poolvendade järglastelt ning nende Euryontiitidest

¹⁶ Cartledge, P. Sparta and Lakonia A Regional History 1300-362 BC. Routledge and Kegan Paul. London, Boston and Henley. 1979. Lk 148

¹⁷ Cartledge (1979): Lk 144

¹⁸ Hdt 5.48

¹⁹ Cartledge, P. The Spartans An Epic History. Pan Books. New York. 2003. Lk 82

²⁰ Hdt 5.42

kolleegidelt. Viimaste hoiak oli paljuski mõjutatud asjaolust, et Kleomenes mängis olulist rolli enda kaaskuninga, Demaratose, võimult kukutamisel.²¹ Samuti oli Herodotos oluliselt kallutatud Ateena allikatest, mis olid Kleomenese vastu meelestatud ilmselt tema hilisema püüde tõttu Ateenas taas türastronn Hippiaase võim kehtestada.²²

Kleomenese eripärane elulugu sai alguse juba enne tema sündi, kui tema isa, Anaxandridas abiellus efooride nõudmisel kahe naisega. Esimesest abielust ei olnud Anaxandridasel järglasi sündinud ning efoorid tundsid muret Agiidide dünastia jätkumise pärast. Tollaste kommete kohaselt oli tegemist ebatavalise korraldusega, kuid dünastia jätkumine oli olulisem kui kuninga eraelu ning ühiskonnas valitsevad standardid.²³ Ühelt poolt illustreerib see lugu efooride võimu, sest nende tegevuse tulemusena oli Anaxandridasel kaks naist, kuid teisalt illustreerib see ka kuninga roll ühiskonnas. Anaxandridasel sündis peagi tema teise naisega Kleomenes, kuid ka esimene naine sünnitas umbes samal ajal Dorieuse ja hiljem ka Kleombrotose ning Leonidase.²⁴ Doreius, kes pettus, et tema niioelda vaimselt ebastabiilne vend võimule tuli, lahkus Spartast Sitsiiliasse, kus ta ka suri.²⁵

Kleomenese poliitilise tegevuse takistuseks oli eelkõige tõsiasi, et tegu oli Sparta kuningaga, mistõttutema ambitsioonid olid piiratud Sparta valitsussüsteemi poolt efooride või teise kuninga näol. Spartat, eesotsas Kleomenesega, kutsuti mitmel korral sekkuma teiste riikide siseasjadesse, kuid mitmel korral oli ta sunnitud oma plaanist loobuma oma kaaskuninga tõttu.²⁶ Samuti oli Kleomenes kuningas, kes üritas seista Sparta huvide eest nii palju kui see võimalik oli. Oluline oli seejuures veel tõsiasi, et Sparta huvid ei pruukinud alati ühtida Peloponnesose liidu omadega. Olenemata religiooni olulisusest Sparta kultuuriruumis oli Kleomenesel märkimisväärselt paindlik suhtumine religiooni. 491. aastal oli ta valmis Delfi preestreid ära ostma, et enda tahet saavutada. Hiljem kasutas ta jällegi religiooni ettekäändena mitte tegutsemiseks.²⁷ Heaks näiteks on ka Argoses Hera templis toimunu, kus preester oli keelanud Kleomenesel seal ohverdada, mille järel viimane lasi oma helootidel preestrit piitsutada ning viis riituse ise läbi.²⁸ Tänapäevases kontekstis tundub Kleomenese vabameelne suhtumine religiooni mõnevõrra vastuvõetavamana kui viienda

²¹ Cartledge (1979): Lk 143

²² Walker, E. M (1926): Lk 137

²³ Hdt. 5. 39-5.44

²⁴ Hdt 5.41- 5. 43

²⁵ Hdt 5.46

²⁶ Bury(1900): Lk 247

²⁷ Cartledge (1979): lk 146

²⁸ Hdt 6.81

sajandi kontekstis, kuid Herodotose jutustusest jääb eelkõige mulje, et autor illustreeris sellega Kleomenese hullust.

Kleomenese ilmselt märkimisväärseim sõjaline saavutus oli võit Argose üle 494. aastal Sepeia lahingus²⁹ ning sealgi on näha Kleomenese kalkuleeritud käitumist. Selle asemel, et purustada Argos täielikult ning see alistada, otsustas Kleomenes rahulduda sõjaväe purustamisega, mõistes, et Argos on üks peamisi tegurid Peloponnesose liitlaste hoidmiseks. Seda eelkõige seetõttu, et just Argos tegi naaberladele rünnakuid, mistõttu Sparta liitlased vajasisid kaitset Argose vastu. Herodotose andmetel otsustati teda Argose mitte hävitamise pärast süüdistada korruptsioonis, kui Kleomenes vabandas ennast välja Delfi oraakli kuulutuse tõlgendusega.³⁰ Ehk taaskord väljendus Kleomenese võime seletada oraakli ettekuulutusi vastavalt enda soovidele.

Oma elu lõpuaastatel, kui päevavalgele tuli Kleomenese osalus Demaratose kukutamisel, hakkas Kleomenes, nagu mitmed teisedki kuningad enne ja pärast teda, Sparta vastu tegutsema. Ta läks esmalt Tessaaliasse ning hiljem Arkaadiasse, kus ta ühendas kohalikud Sparta vastu ning üritas nende juhte veenda enda liitlasteks saama.³¹ Kleomenese tegevuse motiive on keeruline tõlgendada ning ei ole teada, kas tema eesmärk oli sellega saavutada endale tugevam positsioon või leida toetust Pärsia rünnaku vastu.³² Spartalased üritasid järgnevaid intriige Herodotose andmetel ära hoida, mistõttu kutsuti Kleomenes tagasi Spartasse ning taastati tema endised õigused kuningana. Herodotos märgib, et Kleomenes oli selleks hetkeks juba nii hulluks läinud, et pussitas kõiki spartalasi, keda ta nägi, näkku. Selle tulemusena otsustasid tema sugulased ta vangistada. Kleomenesel õnnestus vangistuses olles enda heloodist valvurilt nuga hankida, millega ta pussitas ennast küllaltki verisel moel surnuks.³³

Kleomenese surma põhjuste kohta oli neli erinevat versiooni ning tema surma asjaolud on segased. Esimene versioon, mis oli kreeklaste seas laialt levinud, väitis, et ta suri sellisel võikal moel seetõttu, et ta oli mõjutanud püütiat Demaratose kukutamiseks. Ateenlased uskusid hoopis, et see oli seotud juhtumiga, kus Kleomenes oli Eleusi rünnaku ajal jumalate salus puud maha lõiganud. Argoslaste teooria kohaselt oli Kleomenese surm seotud vahejuhtumiga Argose purustamisel, kui Kleomenes meelitas argoslasi pühalt alalt välja, lubades neile puutumatus, kuid seejärel nad

²⁹ Kennel, N. M. Spartans A New History. Wiley-Blackwell. New York, Oxford, Chichester. 2010. Lk 57

³⁰ Hdt 6.82

³¹ Hdt 6.74

³² Cartledge(1979): Lk 144

³³ Hdt 6.75

hoopis ära tappes. Pühadusetootuse tipp saabus siiski alles peale seda, kui Kleomenes lasi salu maha põletada, et tappa kõik, kes keeldusid välja tulemast.³⁴ Paul Cartledge usub, et alkoholismile kalduvuse teooria oli ainult kuulujutt, sest lahjendamata veini joomist seostati helootidega ning see oleks aga kuningale alandav olnud. Ta pakkus välja, et Kleomenese surma taga võis olla hoopis tema poolvend Leonidas, kes lasi ta mõrvata.³⁵ Viimane teooria kõlab oluliselt usutavamana kui teised, mis olid üldjuhul religioosse taustaga. Kleomenese järel tuli võimule Leonidas, sest Kleomenesel puudusid meessoost järglased. Leonidas oli abiellunud Kleomenese ainsa tütre, Gorgoga,³⁶ mis kinnitas tema võimu ning muutis Cartledge teooria veelgi enam usutavamaks.

1.3. Demaratos

Demaratos oli Eurypontiitide dünastiast Sparta kuningas, kes oli Kleomenese kaasvalitseja, kuni ta troonilt kukutati. Herodotose põhjal võib järeldada, et Kleomenes oli neist kahest domineerivam kuningas, kuid Demaratos suutis vajadusel enda tahet läbi suruda ning Kleomenese plaane nurjata. Demaratos ei olnud Kleomensega samal arvamusel Pärsiat puudutava poliitika suhtes – vastupidi, nagu allpool kirjeldatud Aigina konflikt illustreeris, polnud tema hoiak kaugeltki nii Pärsia-vastane kui Kleomenese oma. Peale troonilt langemist läks Demaratos Pärsiasse, kus temast sai Xerxese nõuandija. Herodotoses etendas ta paljuski jutustaja rolli, kes andis mitmeid tarku nõuandeid ja illustreerivat informatsiooni spartalaste iseloomu kohta.

Kleomenese ning Demaratos suhted halvenesid peale läbikukkunud rünnakut Ateena vastu, kui Kleomenes oli huvitatud Isagorase võimu taastamisest Ateenas. Demaratosel õnnestus sundida Kleomenesel ja tema sõjaväel tagasi pöörduma, õhnestades sellega Kleomenese positsiooni ning Sparta autoriteeti. Vältimaks hilisemaid siseriiklike konfliktide lahendamisi liitlaste ees, võeti Spartas seejärel vastu seadus, mille kohaselt juhtis sõjaväge vaid üks kuningas.³⁷

Demaratos teine suurem kokkupõrge Kleomenesega leidis aset Aigina konflikti ajal. Kleomenes nõudis Aiginast pantvange, takistamaks Aigina koostööd Pärsiaga. Demaratos rääkis detaile Sparta

³⁴ Hdt 6.75

³⁵ Cartledge (1979): Lk 88-89

³⁶ Hdt 7.239

³⁷ Hdt 5.74-5.75

sisepoliitikast Kriosele, kes oli üks aiginalaste oligarhiliistest juhtidest.³⁸ Demaratose tegevus muutis ta Kleomenesele ja Sparta riigile ohtlikuks teguriks, mistõttu Kleomenes otsustas otsida võimalusi ta võimult kõrvaldamiseks. Sparta jaoks oli ülimalt oluline oma sisepoliitilised tülid lahendada, et need ei takistas edasist riigi välispoliitikat ning ei kahjustaks Sparta positsiooni teiste Kreeka linnriikide seas.³⁹

Kleomenes koostöös Leotychidasega kasutas Demaratose võimult kukutamiseks ära tema päritolu. Demaratose isal Aristonil ei olnud kahest abielust järglasi, mistõttu võttis ta endale oma sõbra väga ilusa naiseks abikaasaks. Neil sündis raseduse seitsemendal kuul poeg, mistõttu Ariston oli efooride juuresolekul seda kuuldes teatanud, et tegu ei saa olla tema lapsega.⁴⁰ Herodotose andmetel põhjendas Demaratose ema oma poja päritolu sellega, et teda oli külastanud jumalus, kes nägi välja nagu Ariston. Demaratose ema on Herodotose põhjal väitnud, et kõik rasedused ei kestagi kümme kuud ning mõned lapsed sünnivad peale üheksandat kuud ja teised peale seitsmendat.⁴¹ Muidugi on oluline, millisel nädalal laps sündis, kuid arvestades kuuenda sajandi meditsiinilisi olusid ja selle arengutaset, ei kõla loogiliselt, et sedavõrd noor imik elama jäi ning seda veel ilma igasuguste väärarenguteta. Aristoni esmane väljaütlemine lapse sünnist kuuldes ei toonud esialgu mingeid tagajärgi. Hiljem oli Ariston veendunud, et Demaratos oli tema poeg,⁴² kuid tema esmane reaktsioon andis suurepärase võimalus tema poja võimu legitiimsuse küsimuse alla seada.

Leotychidas, kes pärines samuti Euryontiidide suguvõsast, astus koos Kleomenesega Demaratose vastu tegutsema. Nende kokkuleppe tingimuseks oli, et kui Leotychidas tõuseb Demaratose asemel kuningaks, aitab ta Kleomenesel korraldada vasturünnakut Aigina vastu. Leotychidasel oli Herodotose andmetel Demaratose vaenulik seetõttu, et viimane oli abiellunud talle lubatud naisega.⁴³ Samas ei tasuks unustada kuninga staatusega kaasaskäivat prestiiži, mis ilmselt ei olnud Leotychidase tegevusele sugugi vähem motiveerivaks teguriks.

Leotychidas esitas Demaratose võimu vastu kaebuse, seades viimase õiguse kuninga positsioonile kahtluse alla põhjendusega, et Demaratos pole Aristoni poeg. Spartalased ei olnud võimelised iseseisvalt seda küsimust lahendama, mistõttu pöördusid nad Delfi oraakli poolde. Kleomenesel

³⁸ Kennel (2010): Lk 59

³⁹ Hammond, N.G.L. A History of Greece to 322 B.C. Calendon Press. Oxford. 1989. Lk 211

⁴⁰ Hdt 6.61-63,

⁴¹ Hdt 6.69

⁴² Hdt 6.63

⁴³ Hdt 6.65

oli õnnestunud Delfi oraakli kuulutaja enda poolele saada, mille tulemusena püüti Perilla vastas spartalastele, et tegu polnud Aristoni pojaga.⁴⁴ Arvestades, et tegu oli sedavõrd olulise poliitilise küsimusega, nagu seda oli kuninga võimult kõrvaldamine, näitab see selgelt kui mõjutatav oli Delfi oraaklite institutsioon.

Demaratos pagendati Spartast ning ta läks Pärsiasse Dareiose ning hiljem Xerxese nõuandijaks.⁴⁵ Hilisemad Herodotose Demaratose kohta käivad teated kujutavad teda juba Kreeka linnriikide vastu töötamas. Ta annab Xerxesele nõu kreeklaste, kuid eelkõige spartalaste, sõjataktila ning tegevuse kohta,⁴⁶ ühe erandiga – kui ta saatis spartalastele sõnumi Pärsia rünnakust.⁴⁷ Samas tuleb tunnistada, et tema vestlused Xerxesega Kreeka linnriike puudutavate strateegiate osas, näitavad spartalasi heas valguses, mis aga muudavad nad mõnevõrra ebausutavaks. Kuna tegu oli troonilt kukutatud kuningaga, kes läks oma vaenlase poolele üle, võiks eeldada, et ta ei ülistanud rahvast, kes teda reetis. Kui tal oleks nii imetlevad tunded kreeklaste kohta olnud, siis ta ilmselt poleks hakanud nende vaenlase heaks töötama.

Erinevalt Kleomenesest ei olnud Demaratose näol tegemist eriti tugeva kuningaga. Kui Kleomenest on nimetatud kalkuleerivaks ning teeneterikkaks kuningaks, kellest paljuski sõltus Kreeka-Pärsia sõdade tulemus,⁴⁸ siis Demaratos kajastub eelkõige Kleomenese vastasena ning hiljem Kreeka linnriikide vaenlasena- kuigi Herodotos räägib ka tema niinimetatud heategevustest. Demaratos oli ilmselgelt pärsiameelne, kuid ometi kujutas Herodotos teda oma teoses võrdlemisi heas valguses. Seda illustreerib ka Herodotose uskumus, et Kleomenese surm oli sedavõrd brutaalne just Demaratosele tehtud ülekohtu pärast.⁴⁹ Siiski võib tema tegevuse motiiviks pidada taaskord Sparta kuningaks saamist.⁵⁰

Demaratose tegevuse Pärsias on samuti küsimuse alla seatud, sest Herodotose teoses esinevad detailsed vestlused, peaksid teada olema vaid väga väikesele osale inimestest, mistõttu võib neid lugeda Herodotose enda loominguks.⁵¹

⁴⁴ Hdt 6.65-6.66

⁴⁵ Hdt 7.3

⁴⁶ Hdt 7.101-7.104, 7. 209, 7.234-7.237

⁴⁷ Hdt 7.239

⁴⁸ Walker (1926): Lk 137-138

⁴⁹ Hdt 6.84

⁵⁰ Kennel(2010): Lk 62

⁵¹ Wiesehöfer, J. Greeks and Persians. A Companion to Archaic Greece. John Wiley & Sons. USA. 2009. Lk 167

1.4. Peloponnesose liit

Umbes 6. sajandi keskel saavutas Sparta võidu oma põhjanaabrite, Argose ja Tegea üle, mille tulemusena sai temast kindlalt tugevaim jõud Peloponnesose poolsaarel.⁵² Sparta juhtis paljuski Peloponnesose liidu abil Peloponnesose sise- ja välispoliitikat. Kuni Hellenite liidu tekkeni oli Peloponnesose liit nii-öelda ühendavaks organisatsiooniks, kuhu kuulusid mitmed olulised linnriigid. Peloponnesose liit erines eelnevatest liitudest just seetõttu, et see oli eelkõige osapooltele poliitiline liit, mille osalised liitusid sellega enda huvide kaitsmiseks ning sellel puudus kindel keskus.⁵³

Oluline on rõhutada, et liidu liikmesriigid olid Sparta autonoomsed liitlased, kuigi ei saa salata, et Sparta kontrollis neid spartasõbralike oligarhidega või neid lihtalt ära ostes. Selle tulemusena mõjutas Sparta poliitika oluliselt Peloponnesosel paiknevate riikide arengut⁵⁴ – oluliselt keerulisem oleks Spartal olnud kontrollida demokraatlikke riike. Teadmised aegadest, mil Sparta sai oma liitlased, on hägusad ning puudulikud on ka teadmised nende õigustest ja kohustustest enne Peloponnesose sõda.⁵⁵ Paljud liikmesriigid liitusid liiduga just Argose tõttu, kes oli kuni Sepeia lahinguni korraldanud rüüsteretki oma naaberaladele. Linnriikide vahel tekkis tihti erinevaid konflikte, kuid kui tegu polnud just väljastpoolt tulnud ohuga, siis liit enamjaolt nendesse konfliktidesse ei sekkunud. Liidu juht oli Sparta, kuid teised linnriigid ei pidanud Sparta poliitikat alati heaks kiitma ning sellega nõustuma. Eriti oluline Sparta jaoks Peloponnesose liidus oli Korintose toetus, sest Korintos oli see, kes geograafilise asendi tõttu tagas Peloponnesose liidule võimaluse strateegilisteks manöövriteks ka väljapool Peloponnesost. Peloponnesose liidu näol oli tegemist pigem liiduga, kus truudust oli vannutud Spartale kui hegemoonile ja kuna liidu kohtumisi sõja kuulutamiseks sai korraldada vaid tema, siis kokkukutsujana oli tal kontrolliv osa liidu välispoliitikas.⁵⁶

Sõtta minek pidi siiski olema kollektiivne otsus, mille hääletamisel said kõik liikmesriigid, olenemata nende suuruselt, osaleda. Sparta juhtis liitlaste sõjaväge, otsustas kuhu sõjavägi koguneb ning spartalaste seast valiti ka väejuht, kelleks üldjuhul osutus üks Sparta kuningatest.

⁵² Bury (1900):Lk 193

⁵³ Hooker(1980):Lk 152

⁵⁴ Thuc 1.19

⁵⁵ Cartledge(1979): Lk 147

⁵⁶ Jeffrey, L.H. Greece Before the Persian Invasion. The Cambridge Ancient History IV Persia, Greece and Western Mediterranean c. 525 to 479 B.C. Cambridge University Press. Cambridge, New York, New Rochell, Melbourne, Sydney. 1988: Lk 351-353

Rahu pidamine ja sõlmimine olid samuti enamuse otsustada, välja arvatud juhtudel, kui liikmesriigid võisid erandina mitmesuguseid religioosseid kohustusi ettekäändena tuua. Oluline oli ka Sparta vaatepunktist liitlastele määratud lisaklausel, mis sundis neid helootide ülestõusu korral Spartale abi pakkuma.⁵⁷ Sparta üks suurimaid tugevusi oli nende võime leida liitu uusi piiranguteta liikmeid, sealjuures sundimata neid andamit maksuma.⁵⁸

2. SPARTA VÄLISPOLIITIKA 6. SAJANDI LÕPUS JA 5.SAJANDI ALGUSES

Kreeka linnriikide suurimaks probleemiks Kreeka-Pärsia sõdade perioodil oli nende poliitiline killustatus. Kreeklaste seas oli mitmeid tugevaid ning vähem võimsaid linnriike, kuid konfliktid üksteisega takistasid nende omavahelist koostööd. Samas puudus enne Pärsia rünnakut väline ohuallikas, mis oleks kõiki linnriike ühiselt ähvardanud. Linnriikide olukord muutus uue ohuallika tekkega, kui hellenid olid sunnitud ühise vaenlase vastu võitlemiseks koostööd tegema.

Sparta huvid olid nii enne Kreeka-Pärsia sõdu kui ka sõdade ajal eelkõige Peloponnesose-kesksed. Erinevalt Ateenast, kes juba Kreeka-Pärsia sõdade ajal näitas üles soovi impeeriumiks laieneda,⁵⁹ jäi Sparta eelkõige Peloponnesose hegemooni staatusega rahule. Seda illustreerib suurepäraselt asjaolu, et kui plataialased soovisid Sparta alluvateks saada, olevat Kleomenes neile ära öelnud. Seda eelkõige põhjusel, et plataialased asusid Spartast nii kaugel, et isegi juhul kui midagi peaks juhtuma, ei jõuaks spartalased õigel ajal kohale. Kleomenes olevat neil soovitanud ateenlaste poole pöörduda, seejuures Herodotos lisab, et spartalased ei soovinud tegeleda konfliktiga, mis kahtlemata boiootialastega oleks järgnenud.⁶⁰

Viimane ala, mille Sparta endaga liitis, oli Thyrea – peale seda muutus Sparta prioriteediks terve Peloponnesose muutmise enda mõjusfääriks ilma territoriaalse laienemiseta.⁶¹ (vt lisa 1) Samas ei saa väita, et Sparta, eesotsas Kleomenesega, oleks piirdunud ainult Peloponnesosega ning mitte sekkunud linnriikide siseasjadesse väljaspool poolsaart. Ta keeldus abistamast joonlasi nende

⁵⁷ Cartledge (1979): Lk 148

⁵⁸ Hooker (1980):Lk 153

⁵⁹ Bury (1900): Lk 284

⁶⁰ Hdt 6.108

⁶¹ Bury (1900): Lk 194

ülestatõusul,⁶² kuid ta on valmis sekkuma Ateena siseasjadesse.⁶³ Pikematest sõjakäikudest keeldumist on seostatud helootide ning messeeniaalaste ohuga, kuna Kleomenes kartis Sparta enda turvalisuse pärast.⁶⁴

Kreeka-Pärsia sõdade ajal oli parim maavägi Kreeka linnriikide seas vaieldamatult Spartal – nad olid ka ainuke linnriik, kus oli välja kujunenud ainult sõjategevusega tegelev ühiskonnaklass. Spartalaste suureks nõrkuseks oli nende merevägi. Merevägi oli neil ilmselt siiski olemas – sellele viitab Sparta ja Korintose ühine rünnak Samose vastu, et kukutada Samose türann Polykrates,⁶⁵ Anaxandridase ja Aristoni valitsusajal. Oluline on ka märkida, et mereäärse Ida-Lakoonia ja Kythera saare kontrollimiseks oli Spartal vaja mingisugust merelist jõudu. 525. aasta Samose ekspeditsioon viitab sõjaväelisele koostööle spartalaste ja perioikide vahel, sest kõik mereväe sadamad asusid perioikide territooriumil.⁶⁶ Sellest võib järeldada, et kuigi Spartal oli mingisugune merevägi olemas, ei olnud see primaarne ning Peloponnesose liidus olid Sparta kõrval olulised just riigid, kellel oli hea merevägi.⁶⁷ Üheks selliseks linnriigiks oli Korintos, mistõttu Sparta üritaski nendega häid suhteid hoida.

2. 1. Sparta sekkumine Ateena siseasjadesse

Sparta sekkus Ateena siseasjadesse mitmel korral ning oli seetõttu seotud sealse türannia kukutamise⁶⁸ - kuigi Ateena ajaloos seda alati ei rõhutata. Sparta konkreetseks eesmärgiks ei olnud türannia kaotamine. Sellele räägib räägib vastu Kleomenese soov peale kolmandat Atika rünnakut Hippiase võim taastada. Eelkõige võib sellest järeldada, et Spartale oli oluline, et Ateenas valitseks spartasõbralik valitsus. Ateena siseasjadesse sekkumine oli kaasa toonud olukorra, kus Ateena valitsemine ning valitsusstruktuur olid Sparta kardinaalsed vastandid. Siiski ei saanud Sparta eitada Ateena tugevust, mistõttu oli Pärsia ohu lähenedes suhete parandamine ülimalt oluline.

⁶² Hdt 5.49-5.50

⁶³ Hdt 5.90-5.92

⁶⁴ Jeffrey (1988): Lk 357

⁶⁵ Hdt 3.39, 3.44-3.48

⁶⁶ Cartledge (1979): Lk 143

⁶⁷ Jeffrey (1988): Lk 351

⁶⁸ Thuc 6.53, 6.59; Hdt 5.65

Kõik neli Sparta rünnakut olid sihitud Ateenas valitseva võimu vastu, kuid Sparta osales seal erinevatel osapooltel. Kui esmalt aitas ta türanniat kukutada, siis hiljem oli tema sooviks seda hoopiski taastada. Nii Thukydides kui ka Herodotos kirjeldavad, et Ateena türannia kaotamine sai alguse Hipparchose mõrvaga, kuid tuleb nentida, et Hippiase hirmuvalitsemine ei olnud sellega lõppenud. Järgneva nelja aastaga karmistus ta võim veelgi,⁶⁹ kuni eksiili saadetud Alkmeoniidid üritasid Sparta abiga võimu haarata.⁷⁰ Kuna tegu oli rikka ja maineka suguvõsaga, õnnestus Alkmeoniididel püütia ära osta. Viimane veendis spartalasi Alkameoniidede abistamise vajalikkuses. Kõigele vaatamata ebaõnnestus spartalaste esimene rünnak neile suurte kaotustega ning pesistratiidid säilitasid võimu.⁷¹

Esimese Ateena rünnakuga ilmneb spartalaste poliitikas oluline aspekt. Herodotos on öelnud, et kuigi Peisistratiidid olid spartalaste liitlased, olid spartalased arvamusel, et jumalate toetus on neile olulisem kui rahvusvahelised suhted.⁷² Ühelt poolt olid spartalased äärmiselt religioosne rahvas, kes omistas suurt tähelepanu erinevatele ettekuulutustele ja rituaalidele. Teisalt kasutasid spartalased mõningatel juhtudel religiooni ettekäändena, et poliitilisi või taktikalisi manöövreid sooritada. Seetõttu tekibki küsimus, kas oraakli sõna võis pidada otsuse langetamisel määravaks. Nende tegevusest võib siiski järeldada, et Sparta jaoks oli olulisem säilitada häid suhteid Delfi oraakli ning Ateenas valitseva oligarhilise fraktsiooniga, kui toetada oma liitlasi.⁷³

Teist kampaaniat Peisistratiidide vastu juhtis Kleomenes, kellel õnnestus Peisistratiidid taganema sundida. Herodotos märgib, et spartalasted ei oleks piiramisel edukad olnud, kui sõjaväel ei oleks õnnestunud Pesistratiidide lapsi pantvangi võtta. Laste päästmiseks pidid Peisistratiidid nõustuma kõikide ateenlaste nõuetega, milleks oli, et Peisistratiidid peavad Ateenast lahkuma.⁷⁴ Ateenas järgnes sellele võimuvõitlus Kleisthenese ning Isagorase vahel, mille tulemusena palus Isagoras taaskord Sparta sekkumist.⁷⁵ Kleomenes saatis Isagorase soovitusel Ateenasse käskjala, et Kleisthenes ning teatud ateenlased eksiili saata, kuid sellele ei järgnenud soovitud tulemust. Kleisthenesel õnnestus põgeneda, kuid valitud perekonnad saadeti riigist välja. Isagorase võimu taastamiseks üritas Kleomenes ebaõnnestunult nõukogu likvideerida okupeerides akropoli.

⁶⁹ Hdt 5.55

⁷⁰ Thuc 6.59

⁷¹ Hdt 5.55

⁷² Hdt 5.63

⁷³ Hooker (1980): Lk 157

⁷⁴ Hdt 5. 62-5.65

⁷⁵ Hdt 5.70

Ateenlased osutasid neile vastupanu, mille tulemusel olid nad sunnitud vallutatud alast loobuma ning spartalastel lubati vigastamata lahkuda.⁷⁶ Ateena ja Sparta vahelised suhted olid Sparta sekkumiste tõttu seejärel katastroofilisel tasemel. Sellele viitab ka Herodotos, kes juhib tähelepanu, et Ateena otsis endale liitlast Pärsiast.⁷⁷ Juhul kui Ateenast oleks saanud Pärsia liitlane, oleks Kreeka-Pärsia sõjad suure tõenäosusega teisiti lõppenud. Siiski toimus Ateenas kardinaalne poliitika muudatus, mille tulemusena hakkasid nad hiljem hoopis aktiivselt Pärsia vastu võitlema. Sparta neljanda sekkumise peamine põhjus näib olevat Ateena tugevnemine, mis hakkas Spartale rahvusvahelises plaanis konkurentsi pakkuma. Spartalased mõistsid, et Ateenat on oluliselt lihtsam kontrollida, kui seal valitseb türann, mistõttu oli Kleomenese eesmärgiks Hippiaase võimu taastamine. Sparta kutsus kokku oma liitlased ning tunnistas, et Hippiaase kukutamine oli viga. Korintosel õnnestus liitlasi veenda türannia õudustes ning puudustes, eelkõige just enda minevikule viidates, mille tulemusena ebaõnnestus kogu Kleomenese ettevõtmine.⁷⁸ Olulist rolli mängis ka Demaratose ja Kleomenese vastasseis, mis sundis Kleomenest taanduma. Nagu eespoolöeldud, kehtestati Spartas seepeale seadus, et vaid üks kuningas tohib sõjaretkel osaleda.⁷⁹ Selle eesmärgiks oli ilmselt Sparta maine säilitamine vältimaks kuningatevahelisi konflikte teiste linnriikide ees.⁸⁰

Arvestades, et tegu oli Peloponnesose liidu ühise rünnakuga, ilmneb nende kohtumise tähelepanuväärseim aspekt – Sparta ei võinud liidus ainuisikuliselt otsuseid vastu võtta. Samuti oli see esimene kord, kui Sparta liidu liikmed kokku kutsus, et sõjategevust arutada.⁸¹ Sparta kõrval oli saanud Ateenast oluline linnriik, mis määras Kreeka linnriikide poliitikat ning andis hiljem märkimisväärse panuse Pärsia vastu võitlemisel.

⁷⁶ Hdt 5.72

⁷⁷ Hdt 5.73

⁷⁸ Hdt 5.91-5.94

⁷⁹ Hdt 5.75

⁸⁰ Hooker (1980): Lk 151

⁸¹ Hooker (1980): Lk 152-153

2.2. Sparta ja Argose konflikt

Argos oli seitsmendal sajandil olnud Peloponnesose juhtiv riik, kuid kuuendal sajandil hakkas olukord muutuma. Sparta ja Argose vahel tekkis territoriaalne konflikt Thyrea pärast, kui spartalased tungisid Argose aladele. Lühikese lahingu tulemusena saavutasid spartalased võidu.⁸² Lahingu olulisust märkis eelkõige Sparta välispoliitiline suunamuutus, mille tulemusena lõppes Sparta territoriaalne laienemine, sest Herodotoses puuduvad viited Sparta edasiste laienemise ambitsioonide kohta. Konfliktile võis järgneda vaierahu periood, sest Sparta järgmine rünnak leidis aset oluliselt hiljem. Sellele vaatamata ei kaotanud Argos Thyrea konflikti järel võitlusvõimet ning jätkas Peloponnesose poliitilisel tandrill tegevust.

Argose tegelik langus saabus eelpool mainitud Sepeia lahinguga. Oraakel oli Kleomenesele kuulutanud, et viimane vallutab Argose, mille tulemusena Sparta ründas Argost. Kuigi jumalate ended ei olnud sõjakäigul soodsad, otsustas Kleomenes pealetungi jätkata. Spartalastel läks korda suur osa Argose väest hävitada, kuid paljudel õnnestus põgeda Argose pühasse sammu. Kleomenes meelitas paljud argoslased kavalusega pühapaigast välja ning lasi nad hukata. Ülejäänud surid tulekahjus, mille Kleomenes käskis helootidel süüdata. Kuningas luges sellega enda ennustuse täidetuks ning saatis enamuse oma sõjaväest Spartasse tagasi.⁸³ Sparta rünnaku tulemusena kaotas Argos oma võitlusvõime terveks Kreeka-Pärsia sõdade perioodiks ning ei pakkunud Spartale enam konkurentsi. Kuigi Argos ei olnud enam sõjaliselt aktiivne ei saa väita siiski väita, et ta oleks Kreeka-Pärsia sõdade ajal spartalastele kahjutu olnud. Eriti hästi ilmneb see asjaolus, et argoslased teatasid pärslastele spartalaste lahkumisest enne Plataia lahingut.⁸⁴

Erinevalt rünnakutest Atika suunal, mis olid Peloponnesose liidu ühissettevõtted, oli Sparta ja Argose konflikt Kleomenese enese initsiatiivil üles võetud ning puudutas ainult neid kahte osapoolt. Ühelt poolt võib järeldada, et Kleomenes üritas neutraliseerida Argose rünnakute ohtu tagamaks enda positsioon Peloponnesosel, jättes Argose täielikult hävitamata ning tagades seega oma liitlaste lojaalsuse. Teisalt aga oli Sparta Argosega konflikti ajal juba oma positsiooni

⁸² Hdt 1.82

⁸³ Hdt 6. 76- 6. 81

⁸⁴ Hdt 9.12

kinnitanud, mistõttu Argose täielik allutamine oleks talle vaid prestiiži juurde toonud. Oluline oli ka Argose positsioon Pärsia vaatevinklist. Sparta oli avalikult Pärsia vastu, kuigi sõjalisi aktsioone ta ette ei olnud võtnud. Arvestades Argose ja Sparta omavahelist läbisaamist, võinuks spartalased kaaluda võimalus, et argoslased hakkavad pärslastega koostööd tegema. Kui Argos oleks täielikult hävitatud olnud, poleks argoslastel selleks võimalust avanenud. Kleomenes jättis aga Argose vaevu eksisteerima, mis tegelikult oleks võinud ohustada Kreeka-Pärsia sõdade tulemust. Sellele viitab ka Herodotose enda tunnistus, mida ta küll ei usu, et argoslasedkutsusid Pärsia Kreekat ründama, sest nad olid spartalaste peale nõrдинud.⁸⁵ Kuna Argose vallutamine oli omistatud Kleomenesele ning viimane oli mitmel korral näidanud oma suhtumist religioossetesse ettekuulutustesse, võib oletada, et Kleomenes oli ära ostetud.

Enne Pärsia teist rünnakut olevat argoslased Delfi oraaklilt ennustuse saanud, mille kohaselt pidid nad võtma kaitsepositsiooni ning mitte ründama oma naabreid. See võis ilmselt olla teine põhjus nende rahumeelseks eksistentsiks enne kui üles oli kasvanud uus põlvkond argoslasi. Samas olid argoslased ühe versiooni kohaselt pakkunud enese Hellenite liiduga ühinemist, mis tähendas soovi kaasa rääkida hellenite ühises kaitsepoliitikas, juhul kui spartalased jagaksid nendega liidu juhtimist. Spartalased keeldusid, mistõttu Argos otsustas liiduga mitte liituda. Teise versiooni kohaselt esitasid nad spartalastele nõudmised seetõttu, et nad teadsid, et viimane nendega ei nõustu. See aga andis neile ettekäände liiduga mitte liitumiseks ning põhimõtteliselt sõjategevuses neutraalseks jääda.⁸⁶ Argose positsioon oli hellenitele oluline eelkõige nende veendumuse tõttu, et juhul kui pärslastel õnnestub Isthmoselt läbi tungida, siis Argose sõjavägi toetab neid.⁸⁷

2.3. Sparta ja Aigina

Spartal tekkis probleeme ka Aiginaga, kuigi selle konflikti puhul oli tegu rohkem poliitilise sekkumisega kui sõjalise vastasseisuga. Aigina oli väike saar, mis sõltus suuresti merekaubandusest ning millega oli seotud enamik sealsest elanikkonnast.⁸⁸ Vastuolud seisnesid eelkõige Aigina ja Ateena vahel ning võib öelda, et tegemist oli kaubanduslike rivaalidega. Sparta sekkus nende konflikti alles ateenlaste palvel, olgugi, et spartalaste seisukohad oli läbinähtavalt

⁸⁵ Hdt 7.152

⁸⁶ Hdt 7.148-7.150

⁸⁷ Hammond(1986): Lk 224

⁸⁸ Hammond(1986): Lk 210

ateenlaste toeks. Kui Pärsia valitseja Dareios saatis Kreeka linnriikidesse enda saadikud, et nõuda nende alistumist, oli Aigina pakkumisega nõus olnud. Tuleb siiski nentida, et Aigina polnud kaugeltki ainuke riik, kes Dareiose nõudmise vastu võttis. Oma rivaliteedi tõttu Aiginaga nõudis Ateena, et Sparta Peloponnesose liidu juhina Aiginaga tegeleks. Ettekäändeks töid ateenlased, et aiginalased soovivad hiljem koos Pärsiaga Ateenat rünnata.⁸⁹ Ilmselt oli olulisel kohal ka Kleomenese soov säilitada Ateenaga häid suhteid, kuid samas ei saanud spartalased ka oma positsiooni tõttu teiste Kreeka linnriikide seas sellisele süüdistusele reageerimata jätta, isegi kui see kõlas mõnevõrra ebausutavalt.

Kleomenes läks Aiginale, et arreteerida Aigina valitsuse oligarhilised liidrid, kes olid vastutavad Pärsiaga liitumise eest. Teda takistasid kohalikud aiginialased, ähvardades spartalasi kättemaksuga. Aiginalased keeldusid koostööd tegemast, sest mõlemad Sparta kuningad ei olnud retkega seotud. Kleomenes kõrvaldas seejärel koos Leotychidasega Demaratose troonilt ning uueks Euryponiidide dünastia valitsejaks sai Leotychidas. Koos Kleomenesega läksid nad taaskord Aiginale, et eelkõneldud aiginalased pantvangi võtta. Tõsiasi, et spartalased soovisid ateenlastele meelepärased olla viitab ka arreteeritud vangide viimine ateenlastele, arvestades, et tegu oli aiginalaste vihavaenlastega.⁹⁰ Olukord püsis muutumatuna kuni Kleomenese surmani, peale mida aiginalased süüdistasid Leotychidast aiginalaste liiga karmis kohtlemises ning nõudsid pantvangide tagastamist. Aiginalased soovisid esmalt neile Leotychidase üleandmist, kuid loobusid peagi oma nõudest. Vaatamata oma pingutustest ei õnnestunud Leotychidasel pantvange ateenlastelt tagasi saada ning aiginalased ja ateenlasd lahendasid pantvangiküsimused hiljem iseseivalt, Leotychidas aga pöördus tagasi Spartasse.⁹¹

Arvestades, et taustaks oli Pärsia lähenev rünnak, oli kreeklaste koostöö väga vajalik. Tõsiasi, et peale Kleomenese surma Leotychidas nii kergesti süüdi mõisteti viitab sellele, et Spartas olid ilmselt teatud võimekamad spartalased, kes olid Leotychidase poliitika vastu või oli tema vastu tekkinud opositsioon tema korrupsioonilise tegevuse tõttu.⁹² Siiski tuleb nentida, et kuigi Leotychidas anti kergelt välja, ei järgnenud talle tema tegevuse tõttu mingeid sanktsioone. Kui aiginalased üritasid ta ise pantvangi võtta astuti tema kaitseks välja – see viitab asjaolule, et kuigi Leotychidas ei olnud väga populaarne oli ta siiski nende kuningas ning juht. Tõsiasi, et aiginalasi

⁸⁹ Hdt 6.49

⁹⁰ Hdt 6.73

⁹¹ Hdt 6.85-6.87

⁹² Hooker(1980): Lk 160

ähvardati rünnakuga juhul kui nad peaksid nende kuninga arreteerima⁹³ ainult illustreerib valitseja positsiooni ühiskonnas.

Sparta jaoks seisnes konflikti olulisus eelkõige tema positsiooni avaldumises Kreeka linnriikide seas. Aigina oli ja jäi ka edaspidi tegevaks linnriigiks poliste seas, kuid spartalased nende siseasjadesse vaadeldava perioodi vältel rohkem ei sekkunud. Aigina ning Ateena konflikt leidis lahenduse alles seoses Pärsia teise sissetungi ohuga.⁹⁴

2.4. Pärsia esimene sissetung

Joonia ülestõus oli konflikt, mis tõi Mandri-Kreeka, eesotsas Ateena ja Ereteriaga, kes ülestõusuga abistasid, Pärsia huviorbiiti. Sparta jäi esimeses Pärsia sissetungis eelkõige oma Peloponnesose-keskse poliitika tõttu tahaplaanile ning olulistest lahingutest ta osa ei võtnud. Sparta Peloponnesose keskset suunda kinnitab ka asjaolu, et Aristagoras, kes oli üks ülestõusu peamisi korraldajaid, kutsus Spartat Joonia ülestõusuga abistamisel appi, kuid Kleomenes keeldus osalemast.⁹⁵ Herodotose põhjal võib järeldada, et Kleomenes ei olnud ülestõusust huvitatud just selle geograafilise kauguse tõttu, seejuures viidates, et spartalasi ei saa rikkustega ära osta. Peter Green on spekuleerinud, et kui Sparta ja teised mandri-kreeklased oleksid Jooniale abiväge saatnud, oleksid nad olnud võimelised kaitsma Lesbose, Chiose ning Samose mereväebaase ning Dareios poleks olnud võimeline üldse Euroopasse tungima.⁹⁶ Samas ei olnud selleks hetkeks Kreeka linnriikide seas välja kujunenud sellist Pärsia-vastast suhtumist nagu see hiljem esines. Pärsia võim toetas türannide võimu, mistõttu paljud neist otsustasid isiklike hüvede saamiseks Pärsiaga liitu astuda.⁹⁷ Herodotose andmetel soovisid isegi Ateena saadikud omavoliliselt pärslastega liidu sõlmida, tagamaks kaitset spartalaste eest, mis tähendab, et isegi nemad hindasid Pärsia ohtu väiksemaks kui Sparta oma. Herodotos mainib siiski, et tegemist ei olnud Ateena üldise poliitikaga ning hiljem neid saadikuid karistati.⁹⁸

⁹³ Hdt 6.65

⁹⁴ Hdt 7. 145

⁹⁵ Hdt 5.49-5.52

⁹⁶ Green, P. The Greco-Persian wars. University of California Press. Berkley and Los Angeles. 1996. Lk 20

⁹⁷ Osborne, T. Greece in the making 1200- 479 BC. Routledge, Taylor and Group. London and New York. 1996. Lk 320-321

⁹⁸ Hdt 5.73

John Bagnell Bury on oletanud, et kui Joonia ülestõus oleks toimunud enne Hippiase kukutamist, poleks Ateena ülestõusus osalenud ning sellisel juhul poleks Pärsia sissetungi Kreekasse järgnenud.⁹⁹ Sellele argumendile vaidleb vastu Jonathan M. Hall, kes toob välja, et Dareiose imperialistlikele ambitsioonidele viitasid tema rünnak Sküütia vastu ning 510. aastatel Samose siseasjadesse sekkumine. Märkimisväärne oli tema arvates ka fakt, et Dareiose nõbu rajas Makedoonias, Traakias ning Thaosel vasallriike.¹⁰⁰ Kindlasti mõjutas Pärsia valitsejate plaane Euroopa suunas ka nende arusaam kreeklastest kui kergesti alistatavatest rahvastest.¹⁰¹ Seetõttu ei ole tõenäoline, et Pärsia poleks varem või hiljem Kreekasse tunginud ka ilma Ateena ja Ereteria sekkumiseta.

Joonia ülestõusu olulisus väljendus eelkõige selle demonstratiivsusel Pärsia võimust: kreeklased oleksid muutunud osakeseks suurest impeeriumist ning linnriikide iseseisvus, sealhulgas poliitiline iseseisvus, kaoks.¹⁰² Sellele vaatamata olid mitmed linnriigid Pärsiaga koostöö tegemiseks valmis. Nende hulgas oli ka Delfi, mis paljuski mõjutas teiste Kreeka linnriikide arvamust.

Sparta ajas Pärsia-vastast poliitikat, kuid samas ei asunud ta agressiivselt tema vastu rünnakule. Dareiose nõudmine lükati Spartas demonstratiivselt tagasi, kui saadikud kaevu tõugati.¹⁰³ Tegemist oli agressiivse sammuga, sest üldine hea tava nägi ette saadikute puutumatus.¹⁰⁴ Esimene suurem kreeklaste võit oli Maratoni lahing, millest spartalased osa ei võtnud. Herodotose andmetel ei saanud nad lahingust osaleda, sest käes oli kuu üheksas päev ning spartalastel oli seadus, mis keelas neil enne täiskuud sõtta minemise.¹⁰⁵ Samal ajal viitab Platon, et spartalased võisid olla konfliktis Messeeniaga ning neil võis olla ka “teisi takistus”, mille kohta tal paraku rohkem informatsiooni ei olnud.¹⁰⁶ J.T. Hooker juhib tähelepanu, et Herodotose poolt üles tähendatu võis olla põhjendus, mille spartalased ise tõid, et mitte avalikustada probleeme messeenialastega. Messeenialastega konflikti teooria toetuseks räägivad veel tõsiasi, et Strabon kirjutab neljast messeenialastega sõjast¹⁰⁷ ning ajaliselt sobiks see enne 464. aasta ülestõusu. Siiski

⁹⁹ Bury(1900): Lk 237

¹⁰⁰ Hall, J.M. A History of the Archaic Greek World: ca. 1200- 479 BCE. Blackwell Publishing. Malden, MA. 2006. Lk 263

¹⁰¹ Hdt 7.101

¹⁰² Ehrenberg, V. From Solong to Socrates Greek History and Civilization during the 6th to 5th centuries BC. Routledge. England. 1973. Lk 151

¹⁰³ Hdt 7.133

¹⁰⁴ Ehrenberg(1973): Lk 133

¹⁰⁵ Hdt 6.106

¹⁰⁶ Plat. Laws 3.698e

¹⁰⁷ Strabo 8.4.10

läheks see omakorda vastuollu Diodorusega Sitsiiliast, kes räägib ainult kolmest konfliktist.¹⁰⁸ Kahtlemata oli spartalasel pidev oht messeenalaste või helootide rünnakuks, kuid samas ei saa täielikult kindel olla, et sel perioodil neil messeenlastega konflikt esines.

Samal ajal näib ka Herodotose poolt toodud religioossetel põhjustel lahingusse mitte minemine usutava põhjendusena, sest spartalased võtsid erinevaid endeid ja religioosseid sümboleid erakordselt tõsiselt- sellele annab tõestust ka kahe spartalase, Sperthiase ning Bulise, Xerxesega kohtumine. Spartalased, nagu öeldud, ei olnud Pärsiale allumisest huvitatud, kuid kuna nad ei olnud Talthybioselt positiivseid endeid saanud, eeldasid nad, et see on seotud Pärsia saadikute kaevu viskamisega. Seetõttu saatsid nad kaks jõukat aristokraati endi seast Pärsiasse- seejuures nende kindlat surma oodates.¹⁰⁹

Spartalaste jaoks ei omanud Eretetria vallutamine ning Maratoni lahing väga suurt tähendust – pigem tähendas see neile, et barbarite väed olid jõudnud Atikasse.¹¹⁰ Kuna aga Sparta, nagu öeldud, oli huvitatud Peloponnesosest, siis Atikas toimuv ei olnud nende esimene prioriteet- seda eriti juhul kui uskuda, et neil oli messeenialastega sel perioodil probleeme. Kuna Herodotos pole konkreetselt öelnud, kes olid Maratoni lahingu ajal Sparta kuningad võib arvata, et umbes samal perioodil toimus Spartas võimuvahetus, sest vana kuningas Kleomenes oli surma saanud ning seegi võis Sparta olukorda keerulisemaks muuta. Üldiselt oli aga Kreeka linnriikide jaoks Maratoni lahingul inspireeriv tähendus, mis näitas, et suurele Pärsia impeeriumile on võimalik vastu seista, seejuures iseseisvust säilitades¹¹¹.

3. PÄRSIA TEINE SISSETUNG KREEKASSE

Peale Maratoni lahingut tuli vaheperiood, mille ajal pärslased kogusid uueks kreeklaste ründamiseks vägesid. Vahepeal oli Dareiose asemel võimule tulnud Xerxes, kellel oli vaja tegeleda Egiptuse ülestõusuga ning hiljem oma alade haldamisega,¹¹² misõttu läks tal Kreekasse jõudmise aega. Herodotos on Kreeka linnriikides sõdadevahelisel perioodil toimunud vähem

¹⁰⁸ Diod. 15.66

¹⁰⁹ Hdt 7.134-7.137

¹¹⁰ Hooker(1980): Lk 158

¹¹¹ Hammond(1986):Lk 217

¹¹² Hdt 7.1-5, 7.22-7.25. 7.33-7.41

tähelepanu pööranud, mille tulemusena on meie teadmised sel perioodil Spartas toimunud puudulikud. Siiski tundub loogiline, et Spartas suurendati sõjaväge ning treeniti välja heloote, keda saaks sõjategevuses efektiivselt kasutada.¹¹³ Kuna ei ole täheldada suunamuutusi nende välispoliitikas, võib järeldada, et Sparta jätkas endist Pärsia-vastast poliitikat. Seda kinnitab ka asjaolu, et kui Xerxes võimule tulles Kreeka linnriikidesse uuesti Pärsia esindajad saatis, siis jättis ta nende hulgas välja Sparta ning Ateena, sest viimased olid Dareiose saadikutele nii agressiivselt reageerinud.¹¹⁴

Esimesena said teada Pärsia lähenevast rünnakust spartalased, kellele Demaratos oli saatnud kirjutustahvli, milles oli varjatud sõnum Xerxese kavatsustest.¹¹⁵ Delfi oraakel andis Kreeka linnriikidele mitmeid ennustusi ning märkimisväärseimad neist olid antud Ateenale, Spartale ja Argosele. Ateenlastel soovitati Ateenast põgeneda¹¹⁶, Argosel sõjas passiivseks jääda¹¹⁷ ning Spartale ennustati Sparta purustamist või ühe kuninga surma.¹¹⁸

Varasemas pärslaste rünnakus võrdlemisi passiivseks jäänud Sparta oli alates Kreeka-Pärsia sõdade teises etapist üks olulisemaid osavõtjaid – kuigi Herodotos selle kahtluse alla seab. Herodotos, kes oli võrdlemisi ateenameelne, on rõhutanud, et ateenlased mängisid otsustavat Pärsia-vastast rolli. Ta põhjendas, et kui ateenlased oleksid oraakli nõu kuulda võtnud ning poleks Xerxele merel vastupanu osutatud, siis isegi juhul, kui spartalased oleksid Isthmosele müüri ehitanud, oleks kõik nende liitlased ükshaaval Pärsia kätte langenud ning Sparta oleks üksi jäänud. Seejuures mainib ta veel, et spartalased oleks ilmselt auväärset surnud võideldes- kuid siiski langenud. Teine võimalus oleks olnud, et spartalased oleksid Xerxesega kokkuleppele jõudnud.¹¹⁹ Samas tuleks meeles pidada, et sõjategevuses käis nii merel kui ka maal. Herodotos ühelt poolt rõhutab mereväe olulisust, kuid teisalt jätab tahaplaanile asjaolu, et nii nagu ateenlased ähvardasid mitmel korral Pärsiaga kokkuleppele jõuda, oleks ka spartalased võinud seda teha- seda isegi juhul, kui ateenlased oleksid üritanud võidelda. Kui spartalased oleksid otsustanud Pärsiaga rahu sõlmida, poleks ateenlastel enam võiduvõimalusi olnud. Eriti arvestades, et spartalased süüdistasid

¹¹³ Hammond, N.L.G. The expedition of Xerxes. Cambridge Ancient History Volume IV Persia, Greece and the Western Mediterranean c. 525-479 B.C. Cambridge University Press. Cambridge, New York, New Rochell, Melbourne, Sydney. 1988. Lk 540

¹¹⁴ Hdt 7.32

¹¹⁵ Hdt 7.239

¹¹⁶ Hdt 7.140-7.142

¹¹⁷ Hdt 7.148

¹¹⁸ Hdt 7.220

¹¹⁹ Hdt 7.139

ateenlasi sõjas.¹²⁰ Ainus, mida tõesti võib spartalastele pahaks panna, oli nende passiivne taktika ning tegutsemine viimasel hetkel. Liitlastele oli vastuvõetamatu nende strateegia, kus nad andsid mõista, et tegutsevad, aga tegelikult neil seda kavas ei olnud. Eriti hästi ilmnes see enne Salamise lahingut, kui spartalased läksid Isthmosele müüri ehitama, kuigi ateenlased ootasid peloponnesoslasi Boiootias.¹²¹

Olulisemad lahingud, milles Sparta Kreeka vabastamiseks osales, olid legendaarsed Termopüülide ning Plataia lahingud. Samas tuleb tunnistada, et Sparta oli seotud ka merel toimuvate Artemsioni ning Salamise lahingutega ja seda eelkõige läbi spartalasest Eurybiadese, kes oli hellenite laevastiku ülemjuhataja. Tuleb nentida, et merelahingutes domineerisid eelkõige ateenlased. Plataia ja Mykale lahingutega suudeti pärslased Vahemere piirkonnast ning Euroopast välja lüüa. Leotychidas, kes oli Mykale lahingus hellenite vägede juhataja pöördus peale lahingut koos oma Peloponnesose liitlastega Peloponnesosele tagasi. Ateenlased koos joonlastega piirasid Sestost ning jätkasid Pärsia vastast võitlust.¹²²

3.1. Sparta valitsejad Pärsia teise rünnaku ajal

Vaadeldaval perioodil ei ole Herodotos kirjeldanud suuremaid sisepoliitilisi konflikte Spartas. Tegemine oli sõja perioodiga ning kui Sparta juhtkonnas oleks suuremaid muudatusi või konflikte tekkinud, oleks see kindlasti väljendunud riigi välispoliitikas ning ka vastavat kajastamist leidnud. Valitsejate seas ei saanudki tekkida tugevaid vastuolusid, sest enamuse kuningate valitsusaeg oli sedavõrd lühike ning ainuke püsiv kuningas oli Leotychidas. Arvestades, et käimas oli sõda, olid kuningad enamjaolt seotud sõjategevusega.

Peale Kleomenest tõusis Agise dünastiat valitsema tema poolvend Leonidas. Herodotos on öelnud, et Leonidasel ei olnud mingit plaani kuningaks saada, sest tal oli kaks vanemat venda- Kleomenes ning Dorieus. Arvestades, et mõlemad tema vennad olid surnud ilma meessoost järglasteta, oli järg tema käes.¹²³ Leonidas valitses ilmselt terve kümnendi enne kui hukkus, kuid andmete puudumisel on tema valitsusajast vähe teada. Silmas pidades, et suuri muudatusi Sparta välispoliitikas ette ei

¹²⁰ Hdt 8. 142

¹²¹ Hdt 8.40

¹²² Thuc 1. 89

¹²³ Hdt 7.205

tulnud, võib järeldada, et Leonidas jätkas Kleomenese alustatud suunda.¹²⁴ Leonidas langes Termopüülide lahingus ning Xerxes lasi tal pea maha raiuda. Herodotos põhjendab, et üldiselt pärslased laipu ei rüvetanud, kuid Leonidas oli Xerxesele sedavõrd palju probleeme tekitanud, et viimane lasi seda teha.¹²⁵

Järgnev valitseja oli ametlikult Leonidase poeg Pleistarchos, kelle regendina valitses tema onu, Kleombrotos, ning peale tema surma Pausanias. Kleombrotos oli regendina võimul vägagi lühikest aega. Ta osales peale Leonidase surma Isthmose müüri ehitamisel, kuid hukkus peagi.¹²⁶ Pausanias seevastu on oluliselt tuntum oma võiduga Plataia lahingus. Herodotos on Pausaniast küllaltki positiivselt kujutanud ning eriti ilmneb see Plataia lahingu lõpus. Aigialane Lampon soovitas Pausaniasel kättemaksus Leonidase pea maha raiumise eest langenud pärslaste väejuhi, Mardoniose, laipa samamoodi rüvetada. Pausanias vastas, et Leonidasele tehtu on hüvitanud lahingus surmasaanud ning selline käitumine on barbaarne.¹²⁷ Kuid nagu juhtus Leotychidase ning väidetavalt Kleomenesega, lõpetas ka Pausanias oma elu korrumppeerununa. Peale Plataia lahingu võitu saadeti ta hellenite vägede eesotsas Byzantioni, mis oli tolleks hetkeks alles Pärsia võimu all. Oma käitumisega tekitas ta hellenite seas protesti ning Spartasse jõudsid kuuldused, et nende kuulus väejuht üritab ennast diktaatorina kehtestada. Pausanias kutsuti seejärel Spartasse tagasi, kuid erilisi sanktsioone tema tegevusele ei järgnenud.¹²⁸ Pausaniase hilisema koostöö tõttu Xerxesega esitasid efoorid talle vastava sisuga süüdistuse ning see saigi talle hukatuslikuks. Pausanias oli veendunud, et tal õnnestub teiselgi korral süüdistusest vabaneda, mistõttu naasis ta Spartasse. Efooridel läks korda Pausaniase Sparta-vastasest tegevusest kindlaid tõendeid leida, mistõttu otsustati ta arreteerida. Sellest pääsemiseks põgenes Pausanias templisse, kuid efooridel õnnestus ta asukoht välja selgitada. Kuigi Pausanias lootis pühamusse põgeneses sealt asüüli leida, lasid efoorid ta templi väiksesse ruumi kinni müürida ning näljutasid teda. Vahetult enne Pausaniase surma toodi ta templist välja, kuid ta suri peagi.¹²⁹

Leotychidas, nagu öeldud, tuli võimule peale Demaratost ning oli Euryponitiitide liini valitseja kuni vaadeldava perioodi lõpuni. Samas jäi ta peale Kleomenest varju ka Leonidasele, kes on ajalukku läinud just Termopüülide lahingus osalemise tõttu. Leotychidas jagas Kleomenese ning hiljem ka

¹²⁴ Kennel(2010): Lk 61

¹²⁵ Hdt 7.238

¹²⁶ Hdt 9.10

¹²⁷ Hdt 9.78-9.79

¹²⁸ Thuc 1.94-1.95

¹²⁹ Thuc 1.130-1.134

Leonidase Pärsia-vastast poliitikat. Herodotos uskus, et Leotychidas maksis Demaratosele tehtud ülekohtu eest sellega, et ka tema ei lõpetanud oma elu Spartas. Ta oli sõjakäigul Tessaaliasse korrupsiooniga vahele jäänud, mistõttu läks ta Tegeasse eksiili.¹³⁰

3.2. Hellenite liit

Erinevalt Pärsia esimese rünnaku ajal toimunud, olid kreeklased nüüd üksteisega oluliselt koostööaltimad. Samas öelda, et omavahelisi konflikte ei tekkinud ning kreeklased oleksid täiesti ühtsed olnud, on samuti liialdus. Peamiseks kreeklaste Pärsia-vastaseks jõuks kujunes Hellenite liit, mis ühendas Kreeka linnriike Pärsia vastu võitlemisel. Erinevalt Peloponnesose liidust, mis oli spartalaste ja nende liitlaste liit,¹³¹ oli hellenite liidul üks konkreetne eesmärk. Oluline oli seejuures tõsiasi, et see ühendas paljusid Kreeka linnriike ning liidu sõjavägede ülemjuhataks oli Sparta.

Kui Kreeka linnriikidesse jõudsid teated peatselt Pärsia rünnakust, kogunesid Kreeka linnriikide esindajad umbes 481. aastal Isthmosele, et arutada kreeka linnriikide edasist saatust.¹³² Isthmosel otsustati kolm asja: esmalt, et läheneva Pärsia ohu taustal tuleks lahendada kõik linnriikidevahelised konfliktid, kusjuures neist kõige olulisem oli Aigina ning Ateena vahel. Kui saadi teada, et Xerxes on oma väega Sardises, saadeti Aiasse spioonid, kes pidid välja uurima Pärsia kavatsused. Nuhid tabati peagi, kuid pärslased soovisid oma sõjaväe suurusega kreeklasi hirmutada, mistõttu saadeti spioonid tervetena tagasi. Argosele, Sitsiiliasse, Korsikale ning Kreetale saadeti liidu esindajad, et kutsuda neid üles Pärsia vastu võitlema.¹³³ Paraku tulutult, sest ükski neist liiduga ei liitunud. Hellenite sõjaväge hakkas juhtima Sparta¹³⁴ ning seda nii mere- kui ka maaväes.

Spartale juhupositsiooni andmine mereväes oli liidu poliitika läbiviimiseks kasulik, sest seeläbi koondus kogu võimtäius ühe võimu kätte. Teoreetilisel tasandil oleks see võinud tähendada otsuste kiiret langetamist, kuid alati see nii ei läinud. Sparta positsiooni mereväes ei tasu üle tähtsustada,

¹³⁰ Hdt 6.72

¹³¹ Cartledge (1979): Lk 147

¹³² Hooker(1980): Lk 162- 163

¹³³ Hdt 7.145-7. 147

¹³⁴ Thuc. 1.18

sest Ateenale jäi siiski peamise panustajana domineeriv roll mereväe sõjaväeplaanide koostamisel. Kongressi eesmärgiks oli, nagu öeldud, ühendada kreeklased Pärsia vastu võitlemisel, kuid siiski ei ühinenud liikumisega kõik Kreeka linnriigid - Tessaalia, enamik Boiootia linnu ning mitmed teised väikesed Põhja-Kreeka polised jäid sellest välja (vt lisa 2). Ilmselt ei olnud nad pärsiameelsed, vaid paljud neist olid riigid, keda oleks vallutatud esimesena. Seetõttu eelistasid nad enne tegutsemist oodata, et näha kuidas sõda kujuneb¹³⁵ ning alles seejärel oma otsuse teha. Samas on Herodotos öelnud, et tema arvates oli neutraalsus sõjas sama kui kollaboratsioon Pärsiaga.¹³⁶ Kreeka linnriike ühiselt vaadates on selline seisukoht mõistetav, kuid tuleks arvestada, et Kreeka ei olnud sel perioodil kindlasti mitte ühtne ja raske on neutraalseks jäänud linnriike hukka mõista.

3.3. Termopüülide lahing

Termopüülide lahing oli esimene olulisem lahing, milles spartalased tegelikult osa võtsid. Ilmselt ei olnud see sõdade perioodi vältel tähtsaim lahing, kuid hoolimata spartalaste kaotusest lahingus võib öelda, et tegemist oli kindlasti märkimisväärse lahinguga Kreeka-Pärsia sõdades.

480. aasta kevadel kogunesid Hellenite liidu liikmed uuesti ning pidasid plaane edasise sõjategevuse üle.¹³⁷ Kui tulid teated, et pärslased on Tessaaliasse jõudnud, otsustati seda kaitsta, kuid tulutult. Nad kuulsid Pärsia armee suurusest ning avastasid, et Tessaaliasse pääseb ka läbi Makedoonia, mistõttu nende positsioon ei olnud strateegiliselt hea ning Pärsia oleks neid ilmselt purustanud.¹³⁸ Hellenid valisid järgmiseks kaitsepositsiooniks Termopüülid, mida oli lihtsam kaitsta kui Tessaaliat ning see oli ka parema asukohaga. Paralleelselt saadeti Artemsioni neeme juurde laevastik, mida juhtis ametlikult spartalane Eurybiades. Tuleb tunnistada, et Ateenast oli võrreldes teiste linnriikidega saadetud oluliselt rohkem laevu¹³⁹, mille tõttu oli nende juhil, Themistoklesel, võrdlemisi suur sõnaõigus liitlasvägede tegevuses. Nende eesmärk oli olla

¹³⁵ Bury(1900): Lk 237

¹³⁶ Hdt 8.73

¹³⁷ Hammond (1988): Lk 545

¹³⁸ Hdt 7.172

¹³⁹ Hdt 8.1

Termopüülidele piisavalt lähedal, et väejuhid saaksid omavahel kontaktis olla.¹⁴⁰ Siiski tuleb märkida, et Termopüülide ning Artemsiumi väed olid eraldiseisvad üksused. Nii kaua kuni merevägi kontrollis Oreose väina sissepääsu, ei pääsenud pärslased Termopüülidel võitlevate üksuste seljataha ning kuniks maavägi hoidis Pärsia sõjaväge kinni, ei saanud nad takistada vajadusel taganevate hellenite mereväge.¹⁴¹

Termopüülidel lahing toimus Karneia pidustuste ajal, mistõttu spartalased saatsid Termopüülidele ainult oma eelväe ning hiljem pidi ülejäänud sõjavägi nendega liituma. Herodotose andmetel ei arvanud keegi, et Termopüülide lahing nii kiiresti läbi saab.¹⁴² Enne lahingut saatis Leonidas oma liitlased ära ning ainult teebalased, kes olid nende pantvangid, ning thespialased, kes koos nendega hukkusid, jäid nendega. Lahingutegevus kestis kolm päeva ning lõppes hellenite reetmisega trachislase Ephialtase poolt.¹⁴³

Termopüülide lahingut võib vaadelda kui suitsidiaalset sõda.¹⁴⁴ Ühelt poolt oli Spartale ennustatud, et neil õnnestub nende linna päästa kuiüks kuningatest lahingus langeb,¹⁴⁵ mistõttu võib oletada, et nad olid kuninga surmaks valmistunud. Sellele teooriale viitab ka Leonidase sõdalaste valik- ta võttis endaga kaasa kolmsada spartiaati, kuid ta valis ainult mehed, kellel olid juba pojad olemas. Kuna valik tehti ainult spartalaste vahel, kellel olid juba pojad ning mitte parimate võitlejate vahel üldse, on Spartat hiljem süüdistatud Peloponnesose keskses poliitikas.¹⁴⁶ Herodotos ise uskus, et Leonidas lasi liitlasvägedel lahkuda just oraakli ennustuse tõttu ning kuulsuse saavutamise soovil.¹⁴⁷ Asjaolu, et kuninga taganemine oleks Sparta kultuuriruumis olnud häbiväärne, võib samuti viidata tõsiasjale, et Leonidas valmistus kindlaks surmaks.

Keerulisemaks muudab spartalaste tegevuse analüüsimise asjaolu, et Leonidas saatis abiväe palve ümberkaudsetesse linnadesse.¹⁴⁸ On oletatud, et tegelikult ei pruukinudki Leonidase väe näol olla tegemist eelväega¹⁴⁹ ning nad võisid uskuda, et nad suudavad Termopüüle ise kaitsta. J.D. Hooker välistaks oraakli ennustuse täielikult, kuna ta usub, et see oli hilisem põhjendus, et pakkuda Leonidase tegevusele motiivi. Ta leiab, et tegemist oli hilisema Sparta propagandaga ning lahing

¹⁴⁰ Hdt 7.175

¹⁴¹ Hammond (1988): Lk 552

¹⁴² Hdt 7.206

¹⁴³ Hdt 7.210- 7.225

¹⁴⁴ Cartledge (2003): Lk 104

¹⁴⁵ Hdt 7.220

¹⁴⁶ Cartledge (1979): Lk 204-205

¹⁴⁷ Hdt 7.220

¹⁴⁸ Hdt 7.207

¹⁴⁹ Kennel (2010): Lk 63

kaotati tänu Leonidase ning kreeklast vigasele strateegiale.¹⁵⁰ Kahtlemata on Termopüülide lahingut ülistatud ning mingil määral on kindlasti tegu Sparta propagandaga, kuid nagu Hooker ise tunnistab, siis tegelikult puuduvad andmed Leonidase otsuste põhjustest. Kui välistada oraakli ennustus, siis tekib küsimus, mis põhjusel lasi ta liitlasvägedel lahkuda.

Termopüülidega paralleelselt toimunud Artemsiumi lahing lõppes samuti ilma võiduta, kuid pärslastel ei õnnestunud helleneid ka alistada. Lahingu juures oli olulised eelkõige kogemused, mille liitlased võitlusest said.¹⁵¹

3.4. Isthmose müür

Peale Termopüülide lahingu kaotust muutus peloponnesoslaste peamiseks eesmärgiks Isthmose kaitsmine, sest pärslaste sõjavägi oli tungimas Peloponnesose poole. Võimule tuli regent Kleombrotos, kes hakkas varasema plaani järgi Isthmosele müüri ehitama.¹⁵² Kuigi eelnevalt oli kõneldud hellenite ühisest rindest ning kõikide kaitsmisest, siis tegelikult sai teatavaks, et peloponnesoslased, eesotsas spartalastega, otsustasid eelkõige enda positsiooni eest Peloponnesosel seista. Oli ka selge, et see plaan oli neil terve see aeg olnud, mis tähendas, et tegelikult oli Sparta juba varem valmistunud ainult Peloponnesose kaitseks.

Peale Artemsioni lahingut oli merevägi, kuhu kuulus ka Sparta kuusteist laeva,¹⁵³ suundunud ateenlaste soovil Salamisele, samal ajal kui ateenlased ise Ateenast naisi ja lapsi evakueerisid.¹⁵⁴

Peale Ateena hõivamist pärslaste poolt muutus olukord veelgi drastilisemaks ning merevägi, mida suuresti juhtis Themistokles, oli valmis Peloponnesose kaitseks Isthmosele sõitma. Themistokles mõistis Salamise positsiooni olulisust ning veenis Eurybidadest Salamise strateegilises tähtsuses. Themistokles uskus, et tal õnnestus spartalast veenda, et Salamise kaitsmisest on rohkem kasu kui Isthmose omast. Oluliselt tõenäolisem on siiski, et Eurybiades mõistis, et kui nad suunduvad Isthmost kaitsma, võivad ateenlased oma mereväega lahkuda ning pärslased saavutavaksid nende

¹⁵⁰ Hooker(1980): Lk 165-166

¹⁵¹ Hammond (1988): Lk 558

¹⁵² Hdt 8.71

¹⁵³ Hdt 8.43

¹⁵⁴ Hdt 8.40-8.41

üle võidu¹⁵⁵ ning seda ei saanud peloponnesoslased endale lubada. Eurybiadese otsusest Salamiselt mitte lahkuda võib välja lugeda, et kuigi spartalaste esimene ning peamine eesmärk oli Isthmose kaitsmine, soovisid nad säilitada häid suhteid ateenlastega. Arvesse tuleks ka võtta asjaolu, et Themistoklese plaani tulemusena polnud peloponnesoslastel tegelikult võimalik Salamiselt lahkuda. Samal ajal kui nad edasise sõjategevuse üle vaidlesid, oli Pärsia merevägi nad ümber piiranud,¹⁵⁶ kuid ilmselt võib siiski oletada, et Eurybiades oleks üritanud teha kõik, et ateenlased võitlusest ei loobuks.

Hellenite ja pärslaste kokkupõrke tulemusena Salamise lahingus purustati pärslaste mereväe võitlusvõime. Merevägi oli oluline osa Pärsia sõjastrateegiast, mistõttu kreeklaste võit Salamiselt oli oluline hoop Pärsia võitlusvõimele.¹⁵⁷ Kuigi hellenite mereväe juht oli nimeliselt Eurybiades, on selge, et Themistoklesel oli väga suur osakaal mereväe strateegial ning juhtimisel – seda illustreerib asjaolu, et Herodotos teda pidevalt esile toob. Kui pärslaste sõjavägi põgenes, soovis Themistokles neile järgneda ning minna Hellespontosele, et hävitada sealsed sillad. Talle seisis vastu Eurybiades, kes oletas, et pärslased võivad seeläbi Euroopasse kinni jääda ning seejärel ükshaaval linnu vallutada. Ta uskus, et Xerxes tõmbub peale kaotust tagasi Pärsiasse ning oht Euroopale on seega kadunud.¹⁵⁸ Eurybiades oli ilmselt jätkuvalt huvitatud Isthmose kaitsmisest ning ta ei soovinud täiendavaid konflikte pärslastega. Samuti ei soovinud peloponnesoslased kaugele minna samal ajal, kui Isthmose julgeolekut ähvardas Pärsia maaväe kohalolek. Themistokles aga näitas juba siis üles enda võimet manipuleerida mõlema osapoolega, ühelt poolt osaledes hellenite juhtimises ning samal ajal olles kontaktis Xerxesega.¹⁵⁹

Peale Androse piiramist ning sõjasaagi jagamist läks merevägi laiali ning Themistokles läks Spartasse. Nii Themistoklesele kui ka Eurybiadesele anti õlipuu oks, et tunnustada nende võite. Themistoklesele anti kaarik ning kui ta Spartast lahkus saatis teda eliitsõjavägi. Herodotos väidab, et Themistokles läks Spartasse, sest ta ei pälvinud tunnustust, kuigi ta oli võitnud vapraima mehe tiitli.¹⁶⁰ See viitaks asjaolule, et spartalased üritasid Ateena poliitilistest erimeelsustest kasu lõigata.¹⁶¹

¹⁵⁵ Hdt 8.57- 8.63

¹⁵⁶ Hdt 8. 75-8.83

¹⁵⁷ Hooker(1980): Lk 168

¹⁵⁸ Hdt 8.108

¹⁵⁹ Hdt 8.109-110

¹⁶⁰ Hdt 8.123-124

¹⁶¹ Hooker(1980): Lk 168

3.5. Plataia lahing

Peale Salamise lahingut saabus talv, mil Mardoniose vägi talvitus Tessalias ning sõjategevus oli katkestatud.¹⁶² Kevadel tekkisid Kreeka linnriikide vahel vastuolud, sest spartalased olid huvitatud eelkõige oma positsiooni kaitsmisest ning ei soovinud põhjas elavatele kreeklastele appi minna. Oluline oli seejuures asjaolu, et ilma nende toetuseta polnud sealsetel kreeklastel võimalik pärslastele olulist vastupanu osutada.¹⁶³ Siiski ei saa väita, et Sparta oleks täielikult passiivseks jäänud ning ainult Isthmost kaitsnud. Sellele viitab Joonia delegatsiooni palve, et hellenite merevägi aitaks kukutada Chiose türanni Strattist, millele Leotychidas reageeris – olgugi, et nad ei soovinud Deloselt kaugemale minna. Herodotose andmetel kartsid nad sealset tundmatut maad ning arvasid, et see on sõjavägedega kaetud.¹⁶⁴

Ateenlaste eesmärgid läksid seejärel vastuollu peloponnesoslaste omadega – nimelt oli nende peamine siht pärslaste Ateenast välja ajamine, kuid ainuke vahend peloponnesoslaste mõjutamiseks oli mereväe lahkumisega ähvardamine.¹⁶⁵ Kui merevägi oleks asunud uuele rünnakule ning saavutanud järjekordse võidu, oleks Peloponnesos praktiliselt Pärsia eest kaitstud ning neil oleks puudunud motivatsioon edasi võitlemiseks.¹⁶⁶

Tekkinud olukorda üritas ära kasutada Xerxes, kes tahtis, et pärslaste väejuht Mardonius ateenlastega vahele sõlmiks – asjaolu, mis sundis spartalasi nende senist passiivset välispoliitikat ümber mõtlema. Spartalased saatsid ateenlastele teate, milles rõhutasid, et ateenlased ei teeks Kreeka linnriikidele kahju ning peaksid meeles, et nemad olid need, kes pärslastega üldse sõja alustasid – spartalased seda ei soovinud. Ateenlased olevat Mardoniose pakkumisest keeldunud ning rõhutanud, et nende peamiseks eesmärgiks on iseseisvuse kaitsmine. Samuti süüdistasid nad pärslasi nende jumalate kujude põletamises, mis oli neile andestamatu. Lisaks rõhutasid nad, et kreeklastel on üks rahvas ühise keele ja religiooniga.¹⁶⁷ Spartalased tundsid põhjusega muret – ühelt poolt oli Ateena merevägi see, mis tagas neile ohutuse ning seda eriti peale Pärsia mereväe purustamist. Kui Ateena oleks Pärsiaga vahele sõlminud ning

¹⁶² Hdt 8.126

¹⁶³ Bury(1900): Lk 273

¹⁶⁴ Hdt 8.132

¹⁶⁵ Barron, J.P. The liberation of Greece. Cambridge Ancient History Volume IV Persia, Greece and the Western Mediterranean c. 525-479 B.C. Cambridge University Press. Cambridge, New York, New Rochell, Melbourne, Sydney. 1988. Lk 538

¹⁶⁶ Bury(1900):Lk 273

¹⁶⁷ Hdt 8.140-8. 144

merelisest toetusest loobunud, poleks spartalastel nende Isthmosele ehitatud müürist palju kasu olnud. Samuti olid spartalased need, kellel oli midagi kaotada. Ateena olid selleks ajaks pärslaste käes ning neil ei olnudki muud teha kui võidelda – mistõttu on arusaadav, miks nad oluliselt motiveeritumad olid. Isthmose müüri ehitamine oli jõudnud lõpustaadiumitesse ning spartalaste peamine eesmärk näib olevat viivitamine, kuniks müür täielikult valmis saab. See ilmnes eelkõige efooride taktikas, kui nad üritasid viivitada sõjaväe viimisega Atikasse, sest Boiootia oli juba pärslaste käes.¹⁶⁸

Siiski ei oska Herodotos öelda, mida peloponnesoslased müüri lõpetamisega saavutada tahtsid. Efooride viivitamine ei pruukinud aga olla seotud ainult müüri ehitamisega – Spartas võis esineda ka poliitiline vastuseis, kus üks pool võttis Peloponnesost kui eraldiseisvat üksust ning teine pool, kes soovisid ateenlastega koos võideldes pärslastest lõplikult lahti saada.¹⁶⁹ Ilmselt oli spartalaste otsuse langetamisel olulised ka Sparta turvalisusega seotud küsimused, sest sõjaväe lahkumine oleks võimaldanud argoslastel ning arkaadialastel neid rünnata. Lisaks valitses Spartas alati võimalus helootide või messeenialaste ülestõusuks, mistõttu pikematele rünnakutele minek ei olnud kunagi kergekäeline otsus.¹⁷⁰ Sparta liikumapanevaks jõuks võis olla ka Ateena nõudmiste ning Peloponnesose poolt tuleneva surve vastasmõju.¹⁷¹

Isthmosele saadeti ateenlastest, plataialastest ning megaralastest koosnev delegatsioon, mis oli Isthmosele saadetud, et nõuda spartalaste võitlemist – vastasel korral ähvardasid ateenlased leida alternatiivse võimaluse ohu vältimiseks leida.¹⁷² Sparta otsustas Atikasse saata viis tuhat spartiaati, kuşjuures neil kõigil oli kaasas seitse helooti. Väejuhiks sai regendina võimule tulnud Pausanias, sest Kleombrotos oli peale Isthmoselt tagasi tulekut surma saanud. Sparta sõjaväe väljasaatmine toimus ilma delegaatideteadmisseta, kuigi õine lahkumine oli ilmselt põhjustatud kartusest argoslaste ees, kes olid spartalaste vaenlased. Argoslased teatasidki esimesel võimalusel Sparta sõjaväe teeleminekust Mardoniosele.¹⁷³ Spartalaste jätkuvat juhtpositsiooni peloponnesoslaste seas illustreeris fakt, et kui peloponnesoslased nägid, et spartalaste sõjavägi on Atikasse suundunud, otsustasid nadsaata enda väeosad neile appi.¹⁷⁴

¹⁶⁸ Hdt 9.7

¹⁶⁹ Hooker(1980): Lk 169

¹⁷⁰ Barron (1988): Lk 597

¹⁷¹ Cartledge (1979): Lk 207

¹⁷² Hdt 9. 6-9.7

¹⁷³ Hdt 9.11

¹⁷⁴ Hdt 9.19

Kui Pausanias Boiootiasse jõudis, paigutas ta hellenite väed Kithaironi mäele, mis oli Pärsia vägede vastas. Peale lühidat vastuseisu liikusid hellenid Pausaniase juhtimisel allamäge. Seejärel viis Pausanias sõjaväe Plataia juurde, mis oli Herodotose andmetel laagripaigaks sobivam. Seal ilmneb taaskord Sparta ülemuslikkus – Pausaniase otsustada oli lahingu sõjaväepaigutuse küsimus, mille tulemusena asetati vasakule tiivale ateenlased ning paremale spartalased.¹⁷⁵ Sõjategevus seiskus kümneks päevaks kuni kaheteistkümnendal päeval rikkus Mardonius ära kreeklaste joogiallika, mistõttu kreeklased olid sunnitud uue veeallika juurde liikuma¹⁷⁶ ning enamus Kreeka liidu liikmeid üritas taanduda Plataiasse. Spartalased asusid seejärel positsioonile Kithaironi mäe nõlval. Pärsialased ründasid esmalt Sparta vana asukohta, kuid nähes seda tühjana, üritasid nad neile järele jõuda ning neid seejärel rünnata- mida ka tehti. Spartalased üritasid ateenlastelt seejärel abi saada, kuid ka nemad olid rünnaku all. Siiski õnnestus Pausaniasel ja tema armeel pärslasi lüüa, mille järel viimased põgenesid,¹⁷⁷ mis kindlustaski kreeklaste võidu. Võib öelda, et Plataia lahing oli olulisim lahing spartalastele – just seetõttu, et nad olid seal erinevalt Salamise lahingust nii nimeliselt kui tegudelt juhtival positsioonil. Plataia lahingut võib ka pidada olulisemaks kui Maratoni või Salamise oma, sest Plataia lahingu võit määras Euroopa tuleviku.¹⁷⁸ Samuti oli see lahing, millega suudeti Pärsia armee sundida Kreekast tagasi tõmbuma. Lahingu tulemusena suurenes Sparta prestiiž, sest nagu öeldud, nemad juhtisid lahingutegevust ning Sparta oli andnud oma panuse Kreeka vabastamiseks ja seeläbi rahuldanud oma liitlaste soovid.

3.6. Mykale lahing

Herodotos väitis, et Plataia lahinguga samal päeval toimus teinegi oluline lahing, mille eesotsas oli samuti Sparta valitseja. Leotychidas oli oma laevastikuga Delosel, kui tulid teated kolmelt samoslasest, kes väitsid, et kreeklaste mereväe kohaloleks motiveeriks joonlasi Pärsia vastu üles tõusma.¹⁷⁹ Peale soodsate ennete saamist liikusid kreeklased oma laevadega Samose suunas.

¹⁷⁵ Hdt 9.20-9.28

¹⁷⁶ Hdt 9.41-9.49

¹⁷⁷ Hdt 9.50- 9.66

¹⁷⁸ Barron (1988): Lk 611

¹⁷⁹ Hdt 9. 90

Pärslased suundusid samal ajal maismaale, jättes merele ainult foiniiklaste laevastiku, et vältida võitlust merel. Kui kreeklased avastasid, et pärslased on maismaal, läksid nad Mykale neemele. Leotychidas üritas joonlasi seejärel üles kutsuda, et nad aitaksid võidelda pärslastega. Samoslased vabastasid samal ajal viissada Pärsia sõjavangi, mis muutis Xerxese nende suhtes umbusklikuks. Pärslased suundusid Mykalele ja Ateena pool mereväest kohtus nendega varem kui spartalaste oma ning ateenlased asusid nende vastu agressiivselt rünnakule. Herodotos on öelnud, et ateenlaste soov oli pärslasi võita enne kui spartalased kohale jõuavad, et mitte jagada spartalastega võitu. Siiski jõudis Leotychidase vägi võitluse ajaks kohale ning neil õnnestus ühiselt kreeklaste vägedega Pärsia võitlevale sõjaväele Kreekas lõpp peale teha.¹⁸⁰

Peale sõjategevuse lõppu suundusid kreeklased Samosele, et arutada, mida joonlastega edasi teha. Nad leidsid, et neil ei õnnestu Jooniat alati kaitsta, mistõttu nad arvasid, et pärslased võivad joonlasi karistada. Kreeklased eelistasid joonlased ümber asustada ning jätta Joonia Pärsiale, kuid seejuures tekkis küsimus, kuhu. Peloponnesoslased soovitasid pärslastega koostööd teinud kaubanduslinnad asukaist tühjendada ning anda seejärel need alad joonlastele, kuid ateenlased olid sellele vastu.¹⁸¹ Leotychidas keeldus Hellespontose linnu koos ateenlastega vabastamast ja pöördus tagasi Peloponnesosele ning ateenlased läksid Hellespontose linnu vabastama.¹⁸² Oluline oli aga asjaolu, et ateenlased ei teinud enam seejuures koostööd Sparta kuningatega ning ei ajanud panhellenistlikku poliitikat, vaid nad vaid tegutsesid eelkõige Ateena huvide nimel.¹⁸³

Mykale lahing oli oluline eelkõige Ateenale. Sparta saavutused olid märkimisväärsamad Plataia lahingus ning Leotychidas, nagu öeldud, liitus lahingutegevusega alles hiljem. Sestose piiramine, milles peloponnesoslased ei osalenud, oli Ateena impeeriumi alguseks.¹⁸⁴

3.7. Byzantium ja Sparta lahkumine Pärsiavastasest võitlusest

Ateenlaste ja spartalaste vastasseis sai alguse juba Ateena linna taastamisel. Pärsia rünnaku otsese ohu möödudes hakkasid ateenlased Ateena linna kindlustama. Peloponnesoslaste seas tekitas

¹⁸⁰ Hdt 9.96-9.103

¹⁸¹ Hdt 9.106- 9.107

¹⁸² Hdt 9.114

¹⁸³ Hooker(1980): Lk 174

¹⁸⁴ Bury(1900): Lk 284

ärevust tõsiasi, et nende kõrvale oli tekkinud agressiivne Pärsia-vastane linnriik, kes oli juba sõjas üles näidanud enda mereväelist tugevust. Peloponnesoslased leidsid, et ateenlased ei peaks oma linna sellisel määral kindlustama. Ateenlastele väideti, et juhul kui peaks tulema uus Pärsia rünnak, võiks kreeklastel olla üks tugipunkt, mis suudab kõigile kaitset pakkuda. Samal ajal tähendaks see asjaolu, et pärslastel ei oleks võimalik teisi tugevaid baase üle võtta, mistõttu strateegiliselt kõlas see arvestatava ideena. Arusaadavalt oli tegu siiski spartalaste taktikaga, et säilitada enda tugevam positsioon kreeklaste seas. Ateenlased, kes sellest läbi nägid, mõtlesid välja strateegia, millega nad suutsid spartalastele vastuse andmisega viivitada, kuni nende linn on piisavalt turvaliselt üles ehitatud. Hiljem põhjendasid Ateena saadikud Spartas, et kindlustatud Ateena on parem nende kodanikele ning selleks hetkeks veel Hellenite liidule, sest nüüd oli nende liidus kaks võrdväärset tugevat linnriiki. Siiski ei tekkinud sellest linnriikide vahel konflikti ning ateenlastel lasti rahumeelselt Spartast lahkuda.¹⁸⁵

479. aastal oli Spartal kolm valikut: kas jätkata sõda Pärsiaga merel, keskenduda Peloponnesosele ja enda positsiooni säilitamisele või pikendada sõda pärsiameelsete vastu Isthmoselt põhjas, et seal püsivalt Sparta mõjuvõim kehtestada. Sparta valis esialgu esimese võimaluse ning saatis Pausaniase hellenite mereväe eesotsas 478. aastal Küprose ja Byzantioni vabastamisele.¹⁸⁶ Kuid Pärsia potentsiaalne oht oli Plataia ning Mykale lahingute tulemusel kadunud, mistõttu edasised sõjakäigud olid eelkõige rünnakud Pärsia poolt vallutatud alade vastu. Seejuures oli Byzantion viimane ekspeditsioon, millest spartalased koos ateenlastega osa võtsid.¹⁸⁷

Pausanias muutus enda türannliku käitumisega peale Byzantioni vabastamist hellenite seas ebapopulaarseks. Eriti häiris see joonlasi, kes pöördusid abi saamiseks Ateena poole. Pausanias kutsuti Spartasse tagasi ning viidi kohtu ette. Siiski tuleb nentida, et karistust tema tegudele veel esialgu ei järgnenud. Thukydides on öelnud, et nad saatsid Pausaniase asemel teised väejuhid, koos väikese sõjaväega, kuid liitlased keeldusid neid selleks ajaks ülemjuhtidena aksepteerimast.¹⁸⁸ Ka ei tasu unustada tõsiasja, et kui liitlased oleksid Spartale ainult Pausaniase käitumist pahaks pannud, siis oleks nad Sparta poolt saadetud uue ülemjuhataja, Dorkise, võimu tunnustanud¹⁸⁹.

¹⁸⁵ Thuc 1.90- 1.92

¹⁸⁶ Cartledge (1979): Lk 212

¹⁸⁷ Hooker(1980): Lk 176

¹⁸⁸ Thuc 1.94-1.95

¹⁸⁹ Hooker(1980): Lk 176

mida nad aga ei teinud. Spartalased, kes kartsid ka saadetud spartalaste korrumppeerumist, kutsusid nad tagasi Spartasse. Lisaks olid spartalased väidetavalt sõjast Pärsiaga tüdinud.¹⁹⁰

Kahtlemata oleks ülemjuhataja positsiooni kaotus pidanud Spartale raske löök olema, kuid Thukydides mainib seda vaid möödaminnes. Hilisema allikana on Diodoros aga kirjutanud, et Spartas tekkisid sisepinged edasise tegevuse osas. Diodoros väitis, et spartalased olid geruusia istumisel arutanud sõja kuulutamist Ateenale, et taastada enda positsioon mereväe juhina. Järgneval rahvakoosolekul oli enamik spartalasi seda toetanud, uskudes, et see tooks kaasa Spartale suuri rikkusi ning muudaks nad oluliselt võimsamaks. Sõja vastu seisis geruusia liige, Hetomaridas, kes uskus, et merel domineerimine poleks Sparta parimates huvides ning nad peaksid mereväe juhtimise jätma Ateenale. Väidetavalt õnnestus tal ka teisi spartalasi veenda, mistõttu loobuti Ateenale sõja kuulutamisest. Diodorus Siculus mainib, et ateenlased tegelikult eeldasid sõja puhkemist, sest nad olid eelkõige sellel põhjusel juurde ehitanud trireme, kogunud raha ning liitlastega häid suhteid hoidnud.¹⁹¹ Diodorose väited sündmustest kõlavad oluliselt usutavamana kui Thukydidese omad. Teisalt on küsitav, kas Hetomaridas oli tõesti nii mõjuvõimas liige või Spartal polnud lihtsalt võimalik uuesti sõtta minna.

3.8.Sõja tulemus

Kreeka-Pärsia sõdade tulemusena olid pärslased Kreeka aladelt välja löödud. Tuleb tunnistada, et linnriikide ühinemine Pärsia vastu ei toonud kaasa pikaajalisi muutusi linnriikidevahelistes suhetes¹⁹² ning sõdade järgne periood ei möödunud rahumeelselt. Samuti võib öelda, et tekkis uus juhtiv linnriik, Ateena, kes pakkus Spartale oma tegevusega tõsist konkurentsi. Kui Kreeka-Pärsia sõdade ajal suutis Sparta Hellenite liidu juhiositsiooni saavutada, siis sõjajärgsel perioodil oli olukord kindlasti teine.

Sparta vaenlane Argos taastus ning asus taaskord Sparta vastu töötama. Lisaks tekkisid Spartal probleemid Arkaadiaga. Võib öelda, et Kreeka-Pärsia sõdadega oli Sparta prestiiž pigem langenud kui suurenenud ning see tõestas, Sparta nägi ennast eelkõige Peloponnesose juhina.¹⁹³

¹⁹⁰ Thuc 1.95

¹⁹¹ Diod. 11.50

¹⁹² Osborne(1996): Lk 342

¹⁹³ Bury(1900): Lk 312-313

Byzantioni retk oli viimane sõjaline ettevõtmine, mis spartalased Pärsia vastu koos teiste kreeklastega ette võtsid. Peale Pausaniase tagasikutsumist muutus Hellenite liit selgelt ateenameelseks ning püsis koos ainult lühikest aega. Hiljem tekkis Kreeka linnriikide seas kaks leeri, kus ühte poolt juhtis Sparta ning teist Ateena, kusjuures mõlemal oli oma sõjaline liit. Kreeka-Pärsia sõdade lõpust kuni Peloponnesose sõdadeni oli üksikuid rahuperioode, kuid valdava enamuse ajast tegelesid nad enda liitlaste ülestõusude mahasurumisega või omavahel sõdides.¹⁹⁴ Kuigi Ateena jätkas oma liitlastega rünnakuid Pärsia vastu, oli Sparta sellega sõjast välja astunud.

¹⁹⁴ Thuc 1.18

KOKKUVÕTE

Sparta eripära seisnes eelkõige tema riigivõimus ning militaristlikus kultuuris, sest see erines oluliselt teistes linnriikides valitsevast korrast. Sparta võimude tasakaal takistas küll türannia teket, kuid kuningate vahelised intriigid võisid oluliselt mõjutada riigi välispoliitikat. Efooride institutsioon takistas kuningatel riigivõimu kuritarvitamise. Tuleb tunnistada, et vaadeldaval perioodil mängisid kuningad Sparta välispoliitikas võrdlemisi suurt rolli, seda eriti kuningas Kleomenese valitsusajal. Sparta peamiseks tugevuseks oli nende militaristlik kultuur, mis tagas neile võimalused saavutada Peloponnesosel hegemoonia. Teisalt võimaldas Sparta riigikorralduse helootide süsteem, mis võis mitmetel juhtudel olla ka Sparta süsteemi takistav element. Sparta kultuuri iseärasuseks oli veel minimalistsus ning tugevad põhimõtted, mis avaldusid sealhulgas ka lahingutes.

Kleomenese valitsusperioodil sekkus Sparta oluliselt teiste linnriikide siseasjadesse ning mängis Peloponnesose liidu juhtriigina olulist rolli teiste linnriikide arengutes. Enamik Sparta sekkumistest leidis aset Kleomenese valitsusajal ning eelkõige tema initsiatiivil. Demaratose ning Kleomenese vastasseisu tullemusena kukutati Demaratos võimult, mille järel ta läks Pärsiasse Xerxese juurde. Peale seda etendas ta Herodotoses eelkõige jutustaja rolli, kes rääkis spartalaste kommetest ning hindas nende tegevust.

Sparta ja Argos olid pikemat aega olnud vaenlased, kuid haripunkt nende suhetes saabus Sepeia lahinguga, kus purustati Argose sõjavägi. Ateena konflikti sekkus Sparta eelkõige poliitlistel kaalutlustel ning selle tulemusena oli Spartal oluline roll Ateenas türannia kukutamisel. Hiljem oli Sparta domineeriv hellenite maaväes ja Ateena oli kuulus oma tugeva mereväe poolest. Olenemata nende omavahelistest konfliktidest suutsid nad oma ühise vastase, Pärsia, vastu siiski edukalt tegutseda. Aiginale läks Kleomenes eelkõige ateenlaste palvel, mis näitab, et head suhted Ateenaga oli Sparta tegutsema panevaks jõuks. Oluline roll oli ka surve, mida Spartale kui Peloponnesose liidu juhile, avaldati. Aigina suutis Sparta kuningate omavahelise jagelemise tõttu saavutada enda tahte.

Sparta ei osalenud Pärsia esimese rünnakuga seotud sõjategevuses. Maratoni lahing oli esimene oluline võit kreeklaste jaoks, mistõttu spartalaste hiline mine oli neile oluline kaotus. Võib öelda, et spartalased olid enne Maratoni lahingut võimsaim linnriik kreeklaste seas. Teisalt võib selles väites kahelda, sest Hellenite liidu mereväe juhatamisel oli oluline roll ka Ateena arvamusel,

mistõttu polnud Sparta liidu poliitika ainumääraja. Sellele vaatamata jäi siiski Spartale juhtiv roll Hellenite liidus.

Sparta osalus oli olulisim Plataia lahingus, kuid samal ajal tuleks mainida, et nende laevastik oli esindatud ka Artemisioni, Salamise ja Mykale lahingutes. Tuleb tunnistada, et spartalased olid terve Kreeka-Pärsia sõdade vältel võrdlemisi Peloponnesose kesksed ning pidasid kõige olulisemaks kaitsta just Peloponnesost. Nad süüdistasid ateenlasi sõjas, kuid samal ajal mõistsid nad Ateena mereväe olulisust, mistõttu olid nad sunnitud Ateenaga koostööd tegema.

Kuigi Termopüülide lahing on kuulsaim Kreeka-Pärsia sõdade lahing ning kahtlemata seostub see eelkõige propagandistliku ettekujutusega Spartast, ei olnud see kindlasti olulisim kokkupõrge. Jääb küsitavaks milline oli Sparta eesmärk Isthmose müüri rajamisel, kuid võib arvata, et see oli seotud viivitamise taktikaga. Plataia ning Mykale lahingutega tõrjuti Pärsia Kreekast välja ning Sparta astus laias laastus võitlusest Pärsia vastu välja.

Kreeka-Pärsia sõdade ajalugu oli ka Sparta linnriigi poliitilis-sõjalise tõusu ja languse ajalugu. Kui sõdade perioodi eel ja algusperioodil võimaldas Sparta teiste Kreeka linnriikidega võrreldes erandlik poliitiline süsteem ja militarisliku kallakuga kultuur hoida liidripositsiooni teiste Kreeka linnriikide ees ja kontrollida üldist olukorda, siis sõjategevuse arenedes hakkas olukord muutuma ning vaadeldava perioodi lõpuks oli Sparta minetanud oma vaieldamatu liidri positsiooni. Toimus ühtse Kreeka linnriike ühendava liidu lagunemine mitmeks liiduks, esile kerkis üha enam Ateena linnriik. Ka Sparta säilitas oma vähenenud liidrirolli, kuid see polnud enam domineeriv. Kreeka-Pärsia sõdade tulemusena muutus üldine geopoliitiline olukord regioonis.

Kokkuvõttes võib öelda, et Sparta linnriik andis suure panuse toleaege demokraatia ja riigi välispoliitika teostamise meetodite arengusse. Vaieldamatult oli Sparta üks kõige silmapaistvamaid Kreeka linnriike, kelle mõju ei piirdunud mitte ainult Peloponnesosega vaid mängis suurt rolli kogu regiooni arengus.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Kasutatud allikad:

1. **Aristotle.** Aristotle in 23 Volumes, Vol. 21(tõlge: H. Rackham) Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1944.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Aristot.Pol.+2.1270b.&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0058> (11.05.2014)

2. **Diodorus Siculus** “Diodorus of Sicily in Twelve Volumes” Vol. 4-8. (tõlge:C. H. Oldfather). Cambridge, Mass.: Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd. 1989.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0084> (11.05.2014)

3. Herodotus “The Histories” (tõlge: Robin Waterfield). Oxford University press. New York.1998

4. **Plato.** Plato in Twelve Volumes, Vols. 10 - 11 (tõlge: R.G. Bury). Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1967 & 1968.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Plat.+Laws+3.698e&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0176> (11.05.2014)

5. **Strabo.** The Geography of Strabo. (toimetaja: H. L. Jones) Cambridge, Mass.: Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd. 1924.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0198%3Abook%3D8%3Achapter%3D4%3Asection%3D10> (11.05.2014)

6. **Thucydides** “History of the Peloponnesian war” (tõlge Rex Warner). Penguin books. Penguin Books. 1972

Kasutatud kirjandus

1. **Barron, J.P.** The liberation of Greece. Cambridge Ancient History Volume IV Persia, Greece and the Western Mediterranean c. 525-479 B.C. Cambridge University Press. Cambridge, New York, New Rochell, Melbourne, Sydney. 1988
2. **Bury, J.B.** A History of Greece to the death of Alexander the Great. Macmillan and Co. Limited. London, New York. 1900
3. **Cartledge, P.** Sparta and Lakonia A Regional History 1300-362 BC. Routledge and Kegan Paul. London, Boston and Henley. 1979

4. **Cartledge, P.** The Spartans An Epic History. Pan Books. New York. 2003.
5. Ehrenberg, V. From Solon to Socrates Greek history and Civilization during the 6th and 5th centuries BC. Routledge. 1973. England
6. **Green, P.** The Greco-Persian wars. University of California Press. Berkley and Los Angeles. 1996.
7. **Hall, J.M.** A History of the Arhaic Greek World: ca. 1200- 479 BCE. Blackwell Publishing. Malden, MA. 2006.
8. **Hammond, N.L.G.** The expedition of Xerxes. Cambridge Ancient History Volume IV Persia, Greece and the Western Mediterranean c. 525-479 B.C. Cambridge University Press. Cambridge, New York, New Rochell, Melbourne, Sydney. 1988.
9. **Hammond, N.G.L;** A History of Greece to 322 B.C. Calendon press. Oxford. 1986
10. Hooker, J.T. The Ancient Spartans. J M Dent & Sons Ltd. London, Toronto, Melbourne. 1980.
11. **Jeffrey, L.H.** Greece Before the Persian Invasion. The Cambridge Ancient History IV Persia, Greece and Western Mediterranean c. 525 to 479 B.C.Cambridge University Press. Cambridge, New York, New Rochell, Melbourne, Sydney. 1988
12. **Kennel, N.M.** Spartans A New History. Wiley- Blackwell. New York/Oxford/Chichester. 2010
13. **Morris, I. Powell, B.B.** The Greeks History, Culture and Society. Pearson Education Inc. 2010
14. **Osborne, T.** Greece in the making 1200- 479 BC. Routledge, Taylor and Group. London and New York. 1996
15. **Walker, E.M.** Cleomenes and Athens. Cambridge Ancient History IV The Persian Empire and the West. Cambridge at the University press. London. 1926
16. **Wiesehöfer, J.** Greeks and Persians. A Companion to Arhaic Greece. John Wiley & Sons. USA. 2009

SUMMARY: Domestic and Foreign policy of Sparta before and during the Greco-Persian wars

The main purpose of this thesis is to explore and analyze the aims of Sparta's foreign policy during and before the Greco-Persian wars. The first part of the paper concentrates on the domestic situation of Sparta and conflicts she had with other poleis. The second half focuses on the second Persian invasion and the role Sparta played in it.

There were several different institutions involved with ruling Sparta. The assembly was responsible for picking the ephors and were imperative in deciding which laws should be passed and which should not. Another institution was the Gerousia which consisted of thirty members of whom two were also the ruling kings. Gerousia prepared the laws for the Assembly and acted as the court of Sparta. The kings of Sparta came from two different lines: Agis and Eurypontid. While in name they were both kings with corresponding powers, it was important from which line the king descended from. The fourth and final institution was the ephorate which supervised the kings.

Sparta was dependant on the helot system which gave the Spartans the time and opportunities to concentrate on military achievements, however they had to be constantly aware of helot revolts. That being said, Spartans could not go too far without seriously considering the consequences of their absence. It also affected the members of the Peloponnesian league who were counting on military support from Sparta.

King Cleomenes was from the Agis line and Herodotus considered him insane. However his actions do not speak of that of a mad man. Cleomenes initiated the Argos conflict because he had received a prophecy from the oracle. He did not destroy Argos after subduing them- most likely because he was corrupt. Cleomenes also participated in overthrowing tyranny in Athens and in the Aigina conflict. Cleomenes had a big part in Sparta becoming as powerful as she was before and during the first Persian invasion. Cleomenes had a relatively liberal attitude towards religion. In many cases his actions were not completely religious and could even be considered blasphemy, however he cooperated with the oracles and used religious omens as an excuse when it was necessary. Cleomenes stabbed himself to death, or so it was believed, and Herodotus blamed it on his actions towards Demaratus.

Demaratus, his co-king at the time, tried to hinder the authority of Cleomenes by intervening first in the invasion of Attica and later for giving out delicate information about the ruling of Sparta to Crius. Demaratus was then overthrown by Cleomenes and another member of the Eurypontid line,

Leotychidas. After that Demaratus went to Persia and worked as an advisor, firstly for Darius and later for Xerxes, giving out information and opinions about Sparta. While Herodotus as a rule considered medizing appalling, his attitude towards Demaratus was sympathetic. Most likely it was because the sources Herodotus used were descendants from Demaratus. During his time with Xerxes, he admired the Spartans and his plans were very astute which did not make him a very credible character. However his main goal was most likely to once again become the king of Sparta after the Persians were victorious in their fight with the Greeks.

Peloponnesian League was considered to be “Spartans and their allies”. Sparta was the head of the league, however the allies could refuse to take part of the military invasions and overthrow Sparta if necessary – as it happened during the fourth Attica invasion. Peloponnesian league was the alliance she used to achieve her goals in larger military actions. Sparta favored oligarchic governments who were friendly towards Sparta and she was not opposed to tyranny as long as it was Sparta- friendly.

Sparta did not participate in the first Persian invasion or even help with the Ionian revolt. When Aristagoras asked for their help, Cleomenes listened to him and refused after hearing the geographical distance he would have to cover. Sparta and its rulers were very centered on Peloponnesia and it affected their choices. Athenia and Eretria however offered to help Ionians and were later targets for Persia because of it.

Sparta made four invasions to Attica: first to overthrow tyranny in Athens, then to try it again because the first attempt failed, thirdly to help Isagoras to achieve power and fourthly to help Hippias to become a tyrant again. The members of the Peloponnesian league, especially Corinth, objected which resulted in the deterioration of relations between Sparta and Athens, but did not result in military intervention.

Argos was for a long time the nemesis of Sparta and until the Thyrea conflict, also the dominant power in the Peloponnese. Thyrea was the last territory Sparta conquered, after that she was content with being the hegemonic power of Peloponnese. After the Thyrea conflict Sparta and Argos had a peace treaty until Cleomenes attacked them once again, defeating them in the battle of Sepeia. Argos remained defeated and decided against joining the Hellenic league. Although Argos did not participate in active fight against the Persians during the Greco- Persian wars, they informed Mardonius of the Spartans leaving before the battle of Plataea.

The conflict of Aigina was the only conflict in which Sparta was involved with that was connected to Persia before their second invasion. Athenians accused Aigina of medizing after Darius sent his heralds to Greece and Aigians accepted his claims. Sparta was forced to act as the most powerful state at the time. Cleomenes tried to jail influential members of oligarchic families in order to stop the Aigians from further cooperating with the Persians. The attempt was unsuccessful due to the intervention of Demaratus at first, but after Leotychidas became the Eurypontid king, the Aigians were jailed. Conflict was mainly important because it highlighted the position in which Sparta was among the other Greek states and because it resulted in Demaratus being overthrown.

Sparta did not actively participate in the fight against Persia during the first invasion. She declined to help the Ionians and later during the battle of Marathon they could not fight due to their customary beliefs. However their beliefs were probably not the most important factor in their decision, but the revolting of the Messenians at the time. Also it is unclear when Cleomenes died, meaning there may have been a shift in power during the time as well. For Sparta the battle of Marathon meant that barbarians had reached Attica, but the defeat of the Persians meant that it was possible to stand against the Persians. It was also important to the Athenians as they later emphasized because they were the sole fighters against the Persians in that fight.

The period from the end of the battle of Marathon to the beginning of the conference on Isthmus is little known, because Herodotus mainly focused on Persia and their preparations for future wars. However it could be said that there were no great changes in the attitude towards Persia in Sparta. The difference between the first and second invasion was that while in the beginning Spartans were against Persians, they did not participate in the war. During the second invasion, Spartans were actively fighting against them. Leonidas had become the co-king of Leotychidas, however he died soon in the battle of Thermopylae. After him, his son Pleistarchus became the king. Due to his age Cleombrotus acted as a regent to him and after his death Pausanias became the regent. Hellenic league was an alliance between poleis who were actively fighting against the Persians. Sparta became the head of the alliance and had the supreme control over the army, including the navy. Even though Athenians contributed the most ships, because of their relations with other poleis, they were not elected as the leaders of navy. However they maintained control over Sparta to some degree due to the sheer size of their fleet.

Even though the most important battle for Spartans was without a doubt the battle of Plataea, the most famous battle of Persian wars is probably the battle of Thermopylae. It was the battle which

was supposed to stop the Persians from invading Attica. The Spartans were involved with the Karneia celebrations which resulted in them sending their advanced forces to Thermopylae, Leonidas acting as the general. Spartans had received a prediction from the oracle that one of their kings will die or they will be conquered, which resulted in Leonidas and his forces dying in the suicidal battle. However the prophecy may have been a propagandistic claim to justify their actions and defeat. Even though the Spartans still centered on Peloponnese, they were probably pressured by the Athenians to act.

After Thermopylae Spartans deserted their fight against the Persians and concentrated on building a wall around Isthmus. That did not go over very well with Athenians who expected them to support them in Boeotia. After the victorious battle of Salamis, Athenians managed to once again force Spartans to a fight. The resulting battle, battle of Plataea was a monumental victory as they achieved to force the Persians out of Greece. Another battle took place on the same day- the battle of Mycale. Leotychidas as the head of fleet managed to defeat the Persians as well, but the Spartans were too late to fight and the Athenians took the main glory on conquering the enemy. With the battles of Mycale and Plataea the Persians were forced out of Greece. The final battle in which the Spartans participated was in Byzantium, however due to tyrannical actions of the Pausanias, the Spartans lost their position as the head of the Hellenic alliance to Athens. As a result, Spartans pulled out of the fight against Persia. The Athenians continued to fight against Persia, but Sparta refused to participate. The Athenians soon developed their own alliance and the next period was filled with constant fights between Sparta and Athens.

It may be emphasized that the Spartans were mainly focused on Peloponnese, but if necessary they were willing to fight for the Greeks as well. Spartans were the most dominant army in Greece while Athens dominated with their fleet and that power contrast could be seen throughout the whole period.

Southern Greece to 479 BC. Koostanud Ian Mladjov.

¹⁹⁵ <http://sitemaker.umich.edu/mladjov/files/sgreeceto479.jpg>

Greece during the Persian Wars 490-480 BC. Koostanud Ian Mladjov.

¹⁹⁶ <http://sitemaker.umich.edu/mladjov/files/greecepersianwarss.jpg>

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Stiina Tint** (sündinud 21.04.1992)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„**Sparta sise- ja välispoliitika Kreeka-Pärsia sõdade eel ja ajal**“,
mille juhendajaks on dotsent Mait Kõiv,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 19.05.2014

(allkiri)